

В Е С Т Н И К

Литературен

В Е С Т Н И К

- Възможна ли е демокрацията? Тук и сега?
- Романът: сверяване на стрелките
- Албания и Алефът

ДА ЧЕТЕМ КАЛИНА!

На 22 юни от 18 ч. в зала 10 на НДК ще се състои **БЛАГОТВОРИТЕЛНА ВЕЧЕР** в помощ на поетесата **КАЛИНА КОВАЧЕВА** с участието на български поети и музиканти.

БАНКА „ДСК“
IBAN:
BG11STSA93000017949645
BIC: STSABGSF
ВЛАДИМИР ГЕОРГИЕВ

Рада Панчовска

На свобода

I

Към десет вечерта затрона на терасата решетката, зачу се лай, разбяха се котки. Надникнах и се вкамених. Две мощни кучета от лошите породи ме гледаха отдолу побеснели сигурно от глад. Видях го рижото един следобед, скри се зад завоя, направо да ти стане жал, ако не ти трепери под лъжичката. До събота ги нямаше. Навярно излетници са ги изоставили да подивяват в чуждото селце. Така спокойно се разхождах вечер. Боже, какво им става на наблъсканите в градовете твари.

II

Оставят кучетата да се скитат без храна и ласка. Отварят задната врата и го подмамват от колата напред погътно селище или направо край шосето, което ще ги отведе в спокойното ваканционно място с табелка „Питомци не се допускат“. А то зарадвано от свободата скача около стопаните и хуква до дръвче да вдигне крак. В колата плачат (може би) и гледат виновато с усилената тъга на секналата обич.

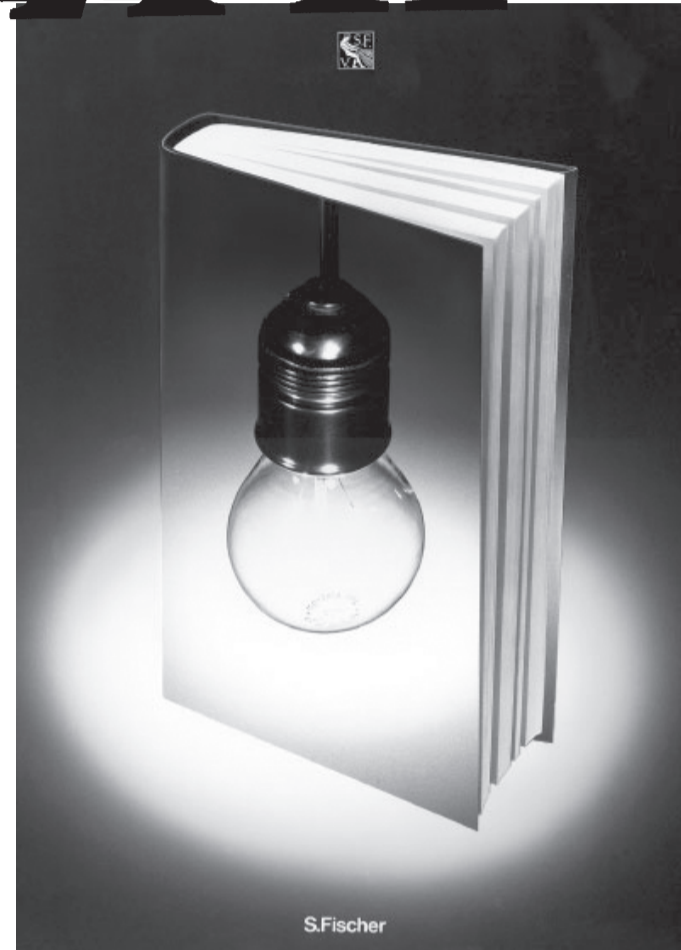
Жалко, кучето е младо и все някак си ще оцелее. Или пък е старо и не могат да го гледат как си доживява дните. Бедното животно, жалната му майка.

III

Домашните любимци са наистина проблем, когато собствениците пътуват. За тях си – свикнали на нежни грижи, по начало са си откъснати от майката природа, дива, и законите за оцеляването са табу за тях. За техните стопани – ще им липсва досадното понякога внимание на питомеца. Ако роднини, близки или пък съседи са на разположение, бедата е наполовина. Все ще са от помощ. Не може всеки да си позволи хотели за животни (то и някои хотели вече са помислили за гостите с такива, виж рекламите). А иначе алтернативата на гладна смърт заключени, е улицата. Свят широк, да се оправят.

Илко Димитров

● Когато сме далеч един от друг, светът загубва цветовете си. Какво досадно доказателство за отсъствието на реалност. Какво досадно доказателство за наличието на реалност.

IV

Улицы се пълнят с безстопанствените кучета, лежат по тротоарите или в градинките, пресичат предпазливо съобразно с трафика, най-често следват хорския поток, понякога се качват и в трамваите – от любопитство, от умора (не рядко там са в скута на самотна бабка, одомашнила някой клепоушко за компания). През зимата се вмъкват и във входове, щом има кой да им го позволи. Сред цветните лехи се мъдрят съдове с вода, оставят им храничка, някой кокал. Надничат по контейнерите за боклук, най-често покрай събирачи на хартия и други ценности, изхвърлени за бедните. Понякога вървят на глутници сред блоковете, не, не е безопасно да ги срещнеш нощем, макар че някои са с вързани каишки още с адрес и имена, но колко са издирваните по обява. Каишки за бълхи им слагат и при милосърдни акции, кастрират ги в приюти, за които коментират пенсионери, че е по-голяма дневната разкладка от тяхната. След строги наказания за кожодерите понамаляха хайките за ценното кожухче на котка или куче, на живо трябвало да се дерат, за да не се поврежда сигурно продуктът. Разнасят болести със сигурност и срам разнасят и зад гърба на Дружествата за защитата им, при първата възможност ги убиват. Проблемът е на кметската управа, присвиваш търпеливо рамене, и отминаваш. Така де, друг да им бере гайлето.

V

Индустрията за домашните любимци – кучета и котки, не е никак смешно (що народ изкарва покрай тях прехраната си), за канарчета, декоративни рибки, костенурки, жаби, морските свинчета, папагали, гушери, змии и зайчета – за всекиго работи и за всеки дом. Да говорим ли за бой с петли, надбягване с хлебarki, бикове, кориди, схватки с песове и други гладиаторски нововъдения. От което се печели, се печели.

Но голямата печалба е в общуването с тези безсловесни твари, носят радост, свалят стрес, изобицо, имате ли си домашния любимец, ще ме разберете.

Gunter Rambow

21 май

През нощта в четири извънхва "hot-line"-а. говори дълго, продължително, глас, който има музика и уханье на цветя. Без да прекъсва. Слушам в тъмната стая, боя се, че ще спре, нещо ще го възпрепятства, за да каже „всичко“. Днес през нощта изказа „всичко“. „Всичко“ е дълго обяснение в любов. Очаквах го шестдесет и две години, но междуременно винаги говорихме за нещо друго.

„В живота“ не е възможно да бъде изречено, само в смъртта, от дълбините на океана, така изризва признанието, както горещите течения от дълбото на океана, където избухват дълбоководните вулкани. Казва ми, че ме е обичала, само мен е обичала, с любов ме е обичала, шестдесет и две години. В дневника си все пише „Той“. Или „С него“. Или „При него“. Сега изказва всичко. Какво ли е това? Аз ли говоря или тя? Признанието тече дълго време. Призори ѝ секват гумите, още две-три гуми, както изгличка, запънала се в браздата на плочата, и плочата се върти, като повтаря все едно и също. Край на обяснението в любов. „Преживях“ и това.

(дневник на Шандор Марай, 1986)

SECOND HAND

Хора и неща, поезия, ИК Хоризонт, С., 1995, първо издание, редактор Силвия Чолева, с меки корици, страници: 48, размери: 12,3х19,6 см, прищипана с телбод, тегло: , цена: 3 лв., наоудще: лабицата с български автори в книжарница „Нисим“, докато ги подреждах по азбучен ред. Грозно издадена. Една от моите книги на 90-те, заедно с другата книга на Палми Ранчев с този тип типогрфия, техника, изказ, почерк и пр.: *Манхатън, събитие*:

Посвещение

На Иван Пейчев

Имаме стотина общи часа. Цигарен дим. Бутилки вино. И мълчание. За разговорите не зная. Едва на сутринта си тръгвах. Или се опитвах да остана, вече тръгнах си.

КУЛТУРНО

Отговор на запитването *Моето лично мълчание пита: „Защо не говориш?“ / Рибата в мен се усмихва на рибата в тебе - (В Принос към теорията на практиката, Стихотворения, Пламен Асенов, 1990, издание на списание „Тракия“, стр.10, ред първи):*

Защото рибата в мен не само се усмихва, аз съм рибата, която живее като риба във вода, както казват на унгарски: безрижно, волно, безметежно.

с поздрав най-сърдечен
НИКОЛАЙ БОЙКОВ

Литературен вестник 16-22.06.2010

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД СОЦИАЛНАТА ТЕОРИЯ И КРИТИКА

Проект в две части:

I ЧАСТ Кръгла маса с участието на преподаватели, експерти в областта на философията и социалните науки С участието на: Х. Панацидус, Силвия Минева, Мария Димитрова, Александър Гънгов, Владимир Стойчев, Петя Кабакчиева

Предвижда се кръглата маса да протече на два етапа:

Първи етап: реализира се на самата среща, където ще бъде представено експертното мнение на водещи в областта си специалисти от утвърдени университети и научни институти **Втори етап:** отразяване на изложените мнения чрез меди, ангажирани с популяризирането на културни, научни и обществени проблеми (сп. „Ново време“, БНР, в-к „Култура“, www.litclub.bg; сп. „Литература + Култура“ и др.)

II ЧАСТ Представяне на доклади на докторанти от СУ Докладите ще са свързани с темата на кръглата маса: „Перспективи пред социалната теория и критика“. Ще се представят определен брой доклади, с цел да се сформира работна група и всеки доклад да се обсъди детайлно от всички участници, като се извадят съответните изводи.

С участието на: Вера Стаевска (Социология), Поли Муканова (БИН), Борис Попиванов (Политология), Боряна Ангелова (Философия), Ангел Николов (История на философията), Борис Борисов (История на философията)

След конференцията докладите и резултатите от дискусиите ще бъдат публикувани в сп. „Ново време“, за да получат по-широк обществен отзвук.

Предвижда се събитието да бъде проведено на **18.06.2010 г. в 68 аудитория (Нова лекторска зала)**

Организатори: **доц. д-р Хараламби Панацидус** и докторант **Ангел Николов**

ПРОГРАМА
Дата: **18.06.2010 г. в 68 аудитория (Нова лекторска зала)**

Начало на кръглата маса: 10.00 ч.
-Откриване на кръглата маса от доц. Х. Панацидус
-Представяне на участниците
-Дискусия

Начало на докторантската конференция: 13.30 ч.

-Откриване на конференцията от доц. Х. Панацидус
-Представяне на участниците:
13.45: Борис Попиванов (Политология); **“Европа след Лисабон: За потребността от теория на европейското политическо участие”**

14.15: Вера Стаевска (Социология) **“Перспективи пред изследователската методология и критика в социологията”**
14.45: Ангел Николов (История на философията) **„Футуристичната социална критика при К. Маркс и Д. Бел”**

15.15: Поли Муканова (БИН) **„Формирането на публиките и институциите на публичността. Българският случай”**

15.45: Боряна Ангелова (Философия) **“Какво ще правим след края на оргията?! (Франкфуртска школа - Жан Бодриар)”**

16.15 Борис Борисов (История на философията) **„Критика на постмодерното общество”**

ДЕПАРТАМЕНТ „НОВА БЪГАРИСТИКА”
НА НОВ БЪГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ
КАТЕДРА ПО ЛИТЕРАТУРА ПРИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ НА
ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ –
БЛАГОЕВГРАД

НАЦИОНАЛНА НАУЧНА
КОНФЕРЕНЦИЯ

1910

17-18 юни 2010 г. (петък и събота)
София – Благоевград
17 юни (четвъртък), 10:30 ч.
Нов български университет – София
18 юни (петък), 10:30 ч.
Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград

ПРОГРАМА

17 юни (четвъртък), НБУ – София
10:00 – Регистрация на участниците и откриване на конференцията
10:30 – Михаил Неделчев: *Синтез на годината* (встъпително слово)
1910 в литературата

Председател на секцията: Йордан Ефтимов
11:00 – Пламен Дойнов (Нов български университет): *1910 година – хроники, канон и ситуация в литературното поле*

11:15 – Николай Димитров (Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“): *1910 и съдбата на българския модернизъм*
11:30 – Димитър Михайлов (Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“): *Диалогичната 1910*

11:45 – Антоанета Алшиева (Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“): *1910 година – българската полифония*
12:00 – Михаил Неделчев (Нов български университет): *Волята за представителност и (може би) окончателност*

12:15 – 13:00 – Дискусия.
13:00 – 13:30 – Обедна пауза.
Контексти
Председател на секцията: Мони Алмалех

13:30 – Лъчезар Стоянов (Нов български университет): *България и светът през 1910 година*
13:45 – Виолета Дечева (Институт по изкуствознание при БАН): *Театралната 1910-а*

14:00 – Ирина Генова (Нов български университет): *Участието на България на Венецианското изложение, 1910*
14:15 – Наталия Христова (Нов български университет): *Българският интелектуалец – сто години самота. Опит върху писмо на Дебелянов до Лилиев, 1910*

14:30 – Петър Кърджилов (НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“): *1910 – година първа за филмовото производство на софийския „киноцентър”*, *„Модерен театър”*
14:45 – Магдалена Костова-Панайотова (Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград): *Руската 1910-а: футуристичният бум*

15:00 – 15:15 – Дискусия.
15:15 – 15:30 – Кафе-пауза.
Литературата в 1910 (I част)
Председател на секцията: Морис Фагел

15:30 – Цветан Ракъовски (Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград): *1910: Биобиблиографски сюжети*
15:45 – Биляна Курташева (Нов български университет): *Подир сенките на 1910-а*

16:00 – Елена Борисова (Нов български университет): *Една епистоларна трагедия: агонията на Мина Тодорова в писмата от 1910 г.*
16:15 – Елена Азманова-Рударска (Югозападен университет „Неофит

Рилски” – Благоевград): *Иван Грозев и 1910 г.*

16:30 – Мариета Гургинова (Институт за литература при БАН): *Сецесион и декорация в „Змейова сватба”*
16:45 – Николай Чернокозев (Софийски университет „Св. Климент Охридски“): *1910 – Легенди при Царевци*

17:00 – Сава Василев (Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“): *1910: Владимир Василев – „Мисъл”. Любовни и сатирични сюжети*

17:15 – Яни Милчаков и Младен Енчев (Шуменски университет „Еп. Константин Преславски): *Славчо Паскалев – критикът на 1910 г.*
17:30 – Надежда Александрова (Нов български университет): *Забравените поети от 1910-а*

17:45 – Йордан Ефтимов (Нов български университет): *„Градът” на Вен Тин като машина*
18:00 – 18:30 – Дискусия.
18 юни (петък), ЮЗУ – Благоевград
Литературата в 1910 (II част)
Председател на секцията: Цветан Ракъовски

11:00 – Пламен Антонов (Институт за литература при БАН): *1910, „Подир сенките на облаците” – конструиране на модерния лирически герой*

11:15 – Людмила Стоянова (Варненски свободен университет): *„Строители на съвременна България” като национална портретна галерия. Портрети на политици – Захари Стоянов*

11:30 – Морис Фагел (Нов български университет): *„В полите на Витоша” като трагедия*
11:45 – Йордан Ефтимов (Нов български университет): *Андрейчин, Ибсен и дегенератите*

12:00 – 12:30 – Дискусия.
12:30 – 13:00 – Обедна пауза.
13:00 – Никола Бенин (Русенски университет „Ангел Кънчев“): *Трудният път на авантюриста в „Страната на палмите” от Страшимир Кринчев*

13:15 – Пламен Дойнов (Нов български университет): *Една гледка от 1910: Пейо Крачолов на Айфеловата кула*
13:30 – Михаил Неделчев (Нов български университет) – *Писатели и хуманитаристи в конфликтния сюжет на Славянския събор*

13:45 – Роман Хаджикосев (Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград): *„За кого е черен Черна”*
14:00 – 14:30 – Дискусия.
14:30 – 14:45 – Кафе-пауза.

14:45 – Антония Велкова-Гаидарчиева (Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“): *Списание „Художник” на прага на 1910*
15:00 – Стилиян Стоянов (Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград): *„Лигавите подлистници” на 1910-а*

15:15 – Лора Шумкова (Нов български университет): *1910: разкази из днешния живот*
15:30 – Катя Зографова (Национален литературен музей): *Митологичната литературна жена на 1910*

15:45 – Бойка Илиева (Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград): *Кръстопътната 1910-а. Италианската литература и нейната рецепция в България*

16:00 – Христина Попова (Нов български университет): *Съветите на един баща от 1910 година: „Ако” на Ръдиард Киплинг*
16:15 – Пламен Пенев: *Между „1910” и „2010” в контекста на идеята за модерна култура и литература*

16:30 – Пламен Шуликов (Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“): *Иконичен или речев образ? Чудесното раждане на новата медийна дилема в класичната утроба на 1910-а*
16:45 – 17:30 – Заключителна дискусия.

Възможна ли е демокрацията? Тук и сега?

На 1 юни, иначе весел поради детския празник, издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм покани специалисти и обикновени читатели на разговор около последните си две сериозни книги: *Сфери на справедливостта* на Майкъл Уолцър, и *Възможна ли е демокрацията тук?* на Роналд Дуоркин. Уолцър (роден през 1935 г.) е един от най-големите теоретици в областта на политическата и моралната философия, с безапелационно световно признание като най-забележителен защитник на позицията на така наречения комуитаризъм, а книгата, за която става дума, е неговото основно произведение; Дуоркин (роден през 1932 г.) е сред най-акламираните, логобити и предизвикателни теоретици на философията на политиката и правото, като пък въпросната книга е неговата неотдавнашна експлицитна заявка за цялостно преформулиране на либералната политологична традиция. Така че „на фокус“ бяха двама от авторите на базисните днес схващания за справедливостта. Разговорът се случи в новата конферентна зала на Ректората на Софийския университет и главните участници в него бяха доцент Антоний Тодоров, доцент Емил Григоров и професор Стилиян Йотов. Това събитие е едно от многото, с които издателска къща КХ тази година отбелязва своята 20-годишнина. Тук по-году представяме основната част от дискусията.

Антоанета Колева: ... Само няколко думи в контекст „издателски“, защото другите контексти, както е и редно, оставам на нашите приятели и колеги. Отново благодаря за това, че поддържате издателска къща КХ – Критика и хуманизъм да съществува вече 20 години, точното изпълване на юбилея се случи през месец март, когато е била издадена първата книга, и аз много ви благодаря, защото без вашата подкрепа нямаше да ни има и нас, тъй като издаването от нас книги са съвременна хуманитаристика, за която вие сте решаващата публика. Авторите, за които бихме искали да си поговорим днес – Роналд Дуоркин и Майкъл Уолцър, – на свой ред също попадат в един вече наличен вътрешноиздателски контекст; няма да споменавам имената на десетки други книги и автори, в поредиците „социооптику“ и „етоси“, с които празнуватите днес книги влизат в спор или в хармонично съзвучие, ще отбележа само вече наличните наши издания на същите тези автори. Започваме от 1999-та година, когато публикувахме първата книжка на Уолцър на български език, *Интерпретация и социална критика*; четири години по-късно се появи за пръв път на български и забележителната книга на Роналд Дуоркин, жалонираща една от основните посоки в теориите на правата и на справедливостта, *Да се отнасяме към правата сериозно* (2003); още три години по-късно излезе сравнително новата книга на Майкъл Уолцър, посветена на фини дистинкции по доста актуален проблем: *За толерирането* (2007), и ето че след нови три години в ръцете ни са тези две книги – *Възможна ли е демокрацията тук?* и *Сфери на справедливостта*, две книги, които могат да бъдат четени като много различни и много сходни, в зависимост от избраната перспектива на гледане към тях. Последната издателска отметка, която ще направя, е че в някакъв смисъл нямаше как да не издадем *Сфери на справедливостта* на Уолцър, защото вече имаме публикувана забележителната книга на Робърт Нозик *Анархия, държава и утопия*, а това всъщност са две фундаментални книги, книги-„епохи“ в теорията на правото, политиката и морала, които са възникнали едновременно, в рамките на един легендарен съвместен курс на професорите Нозик и Уолцър през академичната 1970-71 г. в Харвардския университет. Още веднъж ви благодаря за то сте тук и започваме, най-напред с Антоний Тодоров, който може би ще завърти разговора около теми като „власт“ и „справедливост“...

Антоний Тодоров: Благодаря за тази покана. И искам да кажа, че се чувствам изключително добре в тази компания, някои познавам отдавна, други не толкова отдавна – това е наистина моето място, – кръга *Критика и хуманизъм* имам предвид, защото мисля, че вече бихме могли да говорим точно така – един истински интелектуален кръг, към който е чест за мен, ако мога да се причисля или да ме причисляват. Майкъл Уолцър с неговата основна книга *Сфери на справедливостта* излиза най-сетне на български. Първото издание, мисля, е от 1983 година. Искам да похваля издателство КХ – Критика и хуманизъм, защото това е поредната проява на една интелектуална, културна и гражданска мисия, която то упражнява вече 20 години. И го казвам с цялото съзнание на смисъла, който влагам в такива неща, защото често това иначе звучи само като помпозно изказване, особено когато е в уста на политиците. Не, истинска интелектуална, гражданска и културна мисия, която всъщност прави нещо, което напоследък все по-малко като че ли забелязваме. Говори се за демокрацията, за демократичния гражданин, за постиженията в тази посока на последните 20 години в нашето политическо и обществено развитие... Някак си забравяме, че всъщност този демократичен гражданин, тази абстракция, с която работим, е непременно един образован и граждански компетент човек. Защото иначе би бил само един атом, индивид в една тълпа, която лесно може да бъде манипулирана от всякакъв вид демагози. И затова поредиците книги на издателство КХ – Критика и хуманизъм са част от такава мисия – която окултурява гражданите, не само интелектуалците, елитите, но и всички хора, които биха искали да не бъдат пионки в една тълпа, годна само за манипулиране. Възнамерявах да кажа няколко думи за Майкъл Уолцър, но мисля, че той е достатъчно познат, за да се налага да повтарям отново и отново онова, което всички вие сигурно знаете. Но все ми се струва, че е важно да припомним някои неща, които са съществени за разбирането на неговите идеи. Несъмнено философ и интелектуалец едновременно, защото и като поведение в интелектуалния живот на Съединените щати той доказва своята роля на интелектуалец в онзи френски смисъл на думата, в който сме сбикнали да употребяваме това понятие. Бил е, доколкото знам, и главен редактор на *New Republic*, или поне е свързан с този кръг, което също не е без значение. Защо? Защото това е едно интелектуално средоточие в Съединените щати, което се занимава точно с критическа мисъл, с критическа теория, което излиза извън мейнстрийма. Това ни дава познание за нещо, което ни се струва невероятно, което не ни е много познато и което бих нарекл малко повърхностно „американска левиза“. Мисля, че дълго време живяхме в парадигмата на Студената война, която разделяше Изтока от Запада, но някак Аглантукът беше онази линия, която разделяше за нас два съвършено различни святка: Америка свързахме с дяното, откъм Европа вървяха левите проекти. И някак го ден днешен си представяме нещата така, сякаш в Съединените американски щати не съществува едно достатъчно разнообразно, но разделено общество, където се водят бурни дебати и където няма как да не идентифицираме полози и опции на противоположаване и спорове, където, разбира се, бихме могли да споменаваме такива фигури, наред с Майкъл Уолцър, като Ноам Чомски, Уилям Блум или кой ли не още (сега просто случайно ми попадат имена на автори, които са преведени на български език, за да можем да си представим една палитра от такива мислетели). Но въпросът с Уолцър и *New Republic* е всъщност много по-широк и той е свързан с темите, които и той самият третира в своята книга, и Роналд Дуоркин – в книгата за възможността на демокрацията, а именно – може ли лесно да се оспорва този идеологически мейнстрийм, който в крайна сметка се установява навсякъде, но в Съединените щати, особено през последните може би 40 години, е доста

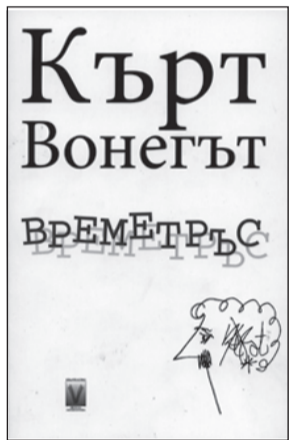
ярко видим. Ами, това е доста трудно и няма как да не се сетя веднага за едно много фино наблюдение, направено преди почти 200 години, на Токвил, когато наблюдава раждащата се американска демокрация, когато усеща всъщност най-големия проблем на демокрацията – тиранията на мнозинството. Но не онази тирания, която пряко се проявява, както когато тиранният крал се налага на своите поданици, а тиранията на господстващото обществено мнение спрямо всички онези, които се опитват да му се противопоставят. И аз мисля, че тук интелектуалният живот на Майкъл Уолцър и на хора като него в Съединените щати, особено през последните 40 години, със сигурност не е бил много лек. Казвам това, за да си представим, че светът може да бъде не непременно само белязан от онова, което ние самите, тук, в България, Централна и Източна Европа, сме преживели през последните 40 или 50 години. Основна тема в тази книга, така, както аз я видях, е темата за свободата и равенството. Някъде в началото на 80-те години ми попадна една френска книга – коментар на едно световно изследване на ценностите, Жан Стотцел беше неговият ръководител, – и там ми направих впечатление един често повтарящ се въпрос, който се задава във всички подобни изследвания. Въпросът, който гласи следното: „Свободата и равенството са две важни ценности, но все пак, ако ви се наложи да избирате, какво бихте избрали?“ Още тогава, въпреки че много съм използвал тези категории в описанието на ценностните структури в обществото и политическите структури, това ми се стори подозрително. Защото си казах: откъде идва тази предпазена позиция между свободата и равенството? Всъщност тя съществува в политическата философия от много отдавна... Това противопоставяне обаче според мен е преднамерено и всъщност неговите основания са изцяло конструирани и много рядко се поставят под въпрос. Какво изпраща индивидите или обществата пред необходимостта да избират: свобода или равенство. Изобщо възможен ли е този избор? В някакъв смисъл да си свободен това не означава ли да имаш най-малкото равни права с всички останали и никога да няма повече права от тебе, както и обратно – можеш ли да бъдеш равен и това равенство да ти носи някакви блага, ако това равенство не почива върху свободата? Оттам се замислих и върху противопоставянето в политическата философия между либерално и социално. И все повече си мисля, че и тук има някаква предпазненост, която, може би всемайки побод от книгата на Майкъл Уолцър, си заслужава да преосмисляме. Сетих се също и за триптиха на долемия лозунг на френската революция, който е останал до ден днешен: „Свобода, равенство, братство!“ Много мастило е излято по този повод – защо са три, защо не са само свободата и равенството, защо не е достатъчно да останат само свободата и равенството? И четейки тази книга, всъщност намерих някакво решение: братството крие една друга категория, за която говори Майкъл Уолцър, а именно категорията справедливост... и аз изведнъж си помислих, че може би свободата, равенството и справедливостта са триъгълникът от понятия, върху които е построена цялата книга. Четейки книгата на Уолцър, виждаме, че разпределението на свободата – защото става дума за справедливост – може да е несправедливо, и то много очевидно; по същия начин равенството може да се окаже възможно в робството, както още Токвил отбелязва това. Изобщо, може ли да има справедливост, без да има свобода и равенство? – това, разбира се, е кардиналният въпрос. И тази книга, *Сфери на справедливостта*, се нарежда в една поредица от доста други книги, издавани от КХ – Критика и хуманизъм... Майкъл Уолцър развива дълбоко своето разбиране за равенството, като въвежда категории като комплексно равенство, плурализъм в равенството – равенство по отношение на различни обществени блага,

като, разбира се, материалните блага в само една малка част в случая. И онова, което ми се струва важно да извлечем като храна за разсъждения, е че не всяко благо може да се купи с пари. Е, казваме си, това е разсъждение, което сигурно сме чували още от детските си години, от нашите родители. Но когато говорим за рабството, не можем да го разбираме единствено като социалноикономическа категория, свързана с някаква материална страна, то е преди всичко политическо, защото именно то, повече от каквото и да било друго, изгражда обществената система. И също така мислейки най-вече за онова, което през последните 40 години сме влагали като очакване от пазара. Пазарът се превърна в категория, която вече е почти на път да измести всички други важни неща в живота. Той се представяше едва ли не като автоматична машина за демокрация. Шом има пазар, има и демокрация. Значи, след като има демокрация, тя поражда какво? – свобода, равенство, солидарност: всички тези добри неща, които свързваме с пазара. Отдавна мисля по този въпрос: дали тук няма някаква подмяна, дали не се лъжем? И четенето на Уолцър ми даде храна за допълнителни разсъждения; аз добих някак по-голяма увереност, че напротив, по-скоро е обратното – пазарът не е автоматична машина за равенство, да не говорим, че не е и машина за свобода. Пазарът е нещо съвсем друго, той има съвсем друга логика, но връзката между него и демокрацията сигурно има своите основания, най-малкото поради това, че пазарът ни изглежда като място на плурализъм на свободния избор, както и демокрацията ни изглежда като плурализъм на свободния избор, но става дума за избор на много различни неща. Тъкмо това се опитва да изяснява многократно в своята книга и Уолцър. Всъщност основната заблуда на нашия посткомунистически преход е тази тясна връзка между пазара и демокрацията. Смятахме и бяхме убедени, че пазарът автоматично ще подпомага демокрацията. В един момент започнахме да си даваме сметка, че това съвсем не е така, че това изисква усилие; че връзката между пазара и представителната демокрация се е случила някъде в света, например в това, което наричаме Запада, но то е резултат от много специфично стечение на обстоятелствата или реализиране на специфични и успешни стратегии. На много места по света пазарът съжителства изключително добре с недемократията. Примери дори не си заслужава да даваме. Така че, ако перифразираме един от класиците, с които хората от моето поколение бяхме закърмени, пазарът не ражда демокрация, а само капитализъм. Шегла, разбира се, но говорейки за връзката между материалната страна – пазара, и демокрацията, която е политическата страна, би трябвало да се върнем и към това разбиране за разпределението на благата, за което говори Уолцър, както и подчертава нещо, което за него е много важно – не всичко може да се купи с пари. Става въпрос, че парите, или начинът, по който ние оценяваме нещата през един такъв общ еквивалент, какъвто са парите, не работи винаги. Въпросът, който бях заявил като тема на моето изказване, е може ли политическата власт да е справедлива, което също е част от разсъжденията на Уолцър. Но има един парадокс, ако погледнем основанията на съществуването на политиката. Повечето политици, антрополози, социолози са съгласни, че политическият феномен възниква тогава, когато в обществата се е появила вече ситуация на трудно удръжимо неравенство. Ако в едно общество обменяме между индивидите и социалните групи е еквивалентен и смятан за справедлив от всички, няма да има нужда от никаква специална регулация, каквато е политическата институция. Нещата ще стават автоматично. Това не се случва в нито едно общество. Има нужда от политика тъкмо защото съществува усещането за нещо нередно в

Адолфо Биој Касарес, „Изобретението на Морел“, прев. от испански Анна Златкова, изд. „Рива“, С., 2009, 134 с., 10 лв.

Смятан за един от най-талантливите творци на испаноезичната словесност, удостоен през 1990 г. с наградата „Сервантес“, Адолфо Биој Касарес разгръща одисея от чудеса, „възражда литературно една идея, отхвърлена от свети Августин...“, създавайки творба, която „не ми се струва неточност или преувеличение да нарека съвършена“ (Борхес). Нов жанр сътворява авторът на „Изобретението на Морел“ – приключение, сродено с по-висша чувствителност, а започнало от едно кратичко изречение: „Днес на този остров стана чудо: лятото пограни“.

Кърт Вонегът, „Времетръс“, второ издание, прев. от английски Владимир Германов, изд. „Весела Люцканова“, С., 2010, 192 с., 10 лв.

Твърди се, че „Времетръс“ е полубиографична книга на Вонегът – носталгичен трус, принудил света да преживее отново последното десетилетие; приписвал отделния човек да повтори отново собствените си грешки и лични смърти, както и реалната смърт на близките си... Сред кратките несвързани истории и прозвите на свободна воля неизбежно ще забележим и прочутия герой на Вонегът, писателя фантасм Килгор Траут, озадачаващо жив сред настъпил хаос.

Аристотел, „Физика“ I и II книга/, Семинар 333, Философска библиотека, № 10, прев. от старогръцки Цочо Бояджиев, прев. от руски Атанас Стаматов, коментар: Арсений Чанишев, ИК „Иван Рилски“, С., 2010, 84 с., 5 лв.

Издателите на поредицата Семинар 333 предоставят на българския читател първите две книги на въпросното съчинение, които не са включени в събраните съчинения на Аристотел по независещи от тях причини, не само като възможност за попълване на една празнина, но и за мотивиране на пристрастния читател да се запознае с едно от най-значимите произведения на великия философ.

Каквато въпреки е и целта на самата Философска библиотека, включваща кратки емблематични за философската култура текстове и коментари към тях.

Методът е ерудицията

През лятото на 2005-а читателите на литературоведски блогове станаха свидетели на голямо сражение, разгоряло се на „страниците“ на няколко уеб интелектуалци по повод манифестен сборник, озаглавен „Империята на теорията“. Рецензиран от Марк Баурлайн в блога „Butterflies and Wheels“ (<http://www.butterfliesandwheels.com/articleprint.php?num=134>), сборникът се превърна в течение на две седмици в гореща точка, а битката, фокусирана върху двата противоположни отговора на въпроса „Съществуват ли днес големи литературни изследователи и съответно школи?“, включваше обсъждането на конкретни авторитети като Джоузеф Хилис-Милър и Мейър Абрамс. Големият проблем какво е станало с Теорията и дали е вече мъртва, който е време да погребем, за да не се вмирише съвсем, Баурлайн разрешава с анекдот. Негов приятел се върнал от годишната конференция на Асоциацията на учение по съвременни езици и литератури в Торонто и на въпроса „Какво ново в областта на теорията?“ отговорил, че новото била ерудицията. „Това е като тръгнеш от литературата, но бързо хлътнеш в полшката, религията, правото и какво ли не друго“, казал колегата. А заключението на Баурлайн е, че всъщност никога теорията не е била онова, което остава след учените, защото един учен е влиятелен и има място винаги единствено заради ерудицията. И че днес проблемът не е в липсата на нова теория, а в изчезналата ерудиция. Професорите ерудити си отидоха, жалва се Баурлайн. След рецензията на Баурлайн се започна истинска касаница. В своя собствен блог Майкъл Берубе – друг типичен съвременен биткаджия – обясни, че няма ерудиция без теория и че теорията е мъртва, ама на куково лято. Адам Коцко в The Valve (http://www.thevalve.org/go/valve/article/a_respose_to_the_deconstructive_angel/), Скот Ерик Кауфман в Aserphalous (http://aserphalous.tylerpad.com/aserphalous/2005/07/theorys_empire__2.html) и още дузина техни колеги в своите блогове и в дискусиите под мненията в блоговете на колегите си спориха за това какво се случва с теорията. Скот Ерик Кауфман дори се връща към проведия се в самия край на 70-те години спор между Хилис-Милър и Абрамс в списание Critical Inquiry за паразитската, но лекуваща роля на литературознанието спрямо самата литература, за да възкликне: „Бях поразен от мозицата, направо застрашителна ерудиция на Хилис-Милър. Той беше способен да прескача от немския романтизъм към гръцка етимология, после към Харди, към иврит, към Хайдегер и накрая към Уолас Стивънс в рамките на един и същ абзац.“

Започвам с този разказ, защото книгата на преподавателя в Шуменския университет Пламен Шуликов би следвало да предизвика подобен разговор за възможността да отграничим или не ерудицията от теорията. Без съмнение сборникът със седем студии на Пламен Шуликов представлява уникален литературоведски проект, екзотичен плод в градината на съвременното българско литературознание. Екзотичен, първо, заради неприкритата наслада от ерудитските отстъпления. Но също и, второ, заради непрекъснатото сноване на кросното между извадените като обекти на анализ неособено популярни текстове на български класици и инструментариума, внесен от различни руски литературоведски школи още от края на 19. век, та чак до тартуската семиотика. Екзотична обаче, трето, и заради самия маниер на изложението. Запознатите със засукания, ефектен, но

понякога нагарчащ от езикови игри стил на Димитър Камбуров, тук ще се сблъскам с друг танцов стил – не по-малко ефектен, пищен, колоритен, но построен върху друга идея за надприказване. Споменът за спора на американските блогъри от 2005-а се актуализира в съзнанието ми главно от първата студия в „Поетика и психография“ – „Историческата поетика като обяснителност“. За нея в предговора на сборника колегата на Пламен Шуликов от Шуменския университет Младен Енчев казва, че „напомня традицията на героическия епос с преклонението му пред великаните на миналото (литературоведско) и техните дела, които, ако перифразираме автора на „Илиада“, „и десетима от днешните хора не могат да сторят“. Още като докторант по теория на литературата в Московския университет „М. В. Ломоносов“ авторът на тази днешна стресираща с консерватизма (преклонението пред Веселовски, Ейхенбаум, Шкловски, Фрайденберг, Гаспаров, Лотман и още сонм) и с либералисткото махване с ръка след всяко контролиране на възможността за здрава почва в историята публикува серия от статии по въпроса, сред които и „Историческа поетика: штози и перспективи изучения“ (Филологически науки, 1987, №3). Тоест темата за него е стара болка. Възможна ли е и как, ако да, историята, по-точно изграждането на една история на литературата? Къде е спънката ли? Ами главно в теоретичните капани, разбира се.

„Историческата поетика като обяснителност“ започва с мотото от френския историк Марк Блок (воден обикновено за „баща“ на школата около списание „Анали“), а после и с контрамото от руския културолог и етнограф Веселовски (с когото на първо място свързваме понятието „историческа поетика“). Единият казва, че историците ще трябва да обясняват защо едно или друго се е случило, а другият обръща вниманието на факта, че във френските списания от типа на СБНУНК има „привлекателна рубрика“ – Les rouiqui. В духа на историзма есето започва с шрихирането на една история на историческата поетика – и то на една полустояла се рецепция на импулса на Лотмения и Веселовски. И ето го първият голям въпрос, избягван по принцип от родното литературознание: защо методологическите предпочитания на българското литературознание са такива и как в редуването на модите и посочването на „дисидентските“ школи може да се намери историческа закономерност. И все пак не това е интересното за Пламен Шуликов, който предпочита да коментира познавателния потенциал на подходите, откривайки наследници на историческата поетика, разбирани в широкия смисъл, до Лотман и Пермяков. Но макар есето да е фокусирано уж върху коментар на целите на историческата поетика и посвещава много на темата за генитивните търсения, типологическите систематизации и жанрологията, проблемът за диференциацията на анекдота от паремииите от илюстрация някак неусетно се превръща в самостоятелна подтема. Това е качеството и на седемте студии в „Поетика и психография“, което ще предизвика радостни възласи и ядно сумтене: вставените разкази или, ако щете, ризоматичното разрастване, понякога клонящо към неконтролируемост. Нещата наистина избухват като ръж в статията за Яворов („Вегетативният анимизъм у Яворов. Тристан и Изолда“), където се появяват съвсем като в „1001 нощ“ пасажи за редиците на Фибоначи и за листоразположението при растенията, да

не говорим за проституцията в краевековна София или мястото на Надсон като любимец на младите. Или аналитичния блик към стих на Пламен Дојнов, където освен постмодернистична игра с класиката може би се крие и проникновено етимологично подхвърляне. В есето за Крум Кърджиев пък една снимка от 1907 година става повод за пространен екскурс около „PR грижата“ на българските автори уж само в началото на века, но всъщност с валенция към темата изобщо. Макар есето за Яворов да има за основна задача да разкрие антропологическите измерения на вегетативната символика, а това за Кърджиев да покаже недослучването на един от талантливите литературатори на la belle époque (макар да изглежда в първия момент реабилитиране на забравен автор от провинцията). Същото важи за бележките под линия. Нещата не са така неугържими, както, да речем, в прочутата книга на работещия в Торонто Роман Тименчик, „Ахматова през 60-те години“ – в нея има глави, чиито бележки надвишават до десет пъти основния текст. Но въпреки това понякога в бележка е представен обширен сюжет, който представлява сам достатъчен повод за отделен текст. Този маниер на разгръщане на литературноисторическия текст дава като резултат непрекъснатата изненада и може да се разглежда като машина за игра с очакванията. Да, „Литературна периферия и литературен център. Димитър Подвързачов“ има за обект границите на високото и ниското, но на практика се превръща в есе за журналистическото подхранване на литературата и за борбата по поддържането на вестникарските жанрове в низината на словесността. Това е и есе за литературния бит, важно понятие за руския формализъм, което често бива профанизирано в българската критическа практика, но тук е разгърнато с присъщата за един познавач на ОПОЯЗ вещина.

Същата стратегия в студията „Боян Пенев като поет“ уж се върти около темата за Уайлдовия крилат израз „критикът като артист“, но всъщност се втурва в темата за „почти криптографските форми“ из Дневника на Боян Пенев, който закачливо Пламен Шуликов нарича „стихоиди“. Възраждането на интереса към такива феномени като ритмизирането на прозата (дадени са и примери от Вазов и Хайтов) представлява част от реабилитацията на заниманията със стилистика, преживели пика си в началото на 60-те години и отказани задълго от българското литературознание.

В есето за Боян Пенев големият екскурс е темата за влиянието и плагиата, а острият сблъсък на мечове на Боян Пенев с Людмил Стоянов е само фрагмент от обширна дискусия, в която Яворов се

оказва най-детайлно разгледан. На фона на посветените преимуществено на феномени от началото на XX век студии финалните две са с точка на отплакване Иван Пейчев и литературата през социализма. Скокът би бил неразумен, ако отново не ставаше дума за проблеми на между поетиката и херменевтиката, и отново развивани като коментари към руската поетологическа традиция и срещите ѝ с историческата поетика. В една фокусът е върху автобиографията – поставян в различни рамки, съзнаван или не, а в другата – изработването на идиом от повторения. Събрани на едно място текстовете за Подвързачов, Кърджиев, Пейчев носят следите и на един дълбоко маскиран локален патриотизъм. При един се говори за шумения му период, друг си остава шуменец докрай, но така или иначе, „шуменската следа“ е откроявана с настойчивост. В стила на Пламен Шуликов могат да се открият две постоянни черти – склонността към литературоведски диалог, а защо не и спор, и не по-малко развитата склонност към иронични „периоди“, понякога почти стресираща реторика на дългите изречения, в които доминират синтактичните обрати и приповдигнатите определения. Тези две черти съвсем не влизат в противоречие – спорът винаги е предварително обезопасен със саморефлексивна забележка или историческо оправдание, така че несъгласието се превръща в част от салонна игра, размяна на акредитиви. Ето защо едва ли ще учудва някого, като се присведи към Ерик Скот Кауфман от цитираната в началото дискусия: той подсеца за изречеци на Гор Видал „учени – катерици“ („scholars - squirrels“), за да заключи, че макар да е вярна за мнозина академични лалугери, все пак не е онзи общ знаменател, под който може да се подведе съсловието.

ЙОРДАН ЕФТИМОВ

Пламен Шуликов, „Поетика и психология“, ИК „Фабер“, Велико Търново, 2010, 238 с.

НАГРАДИ

НАЦИОНАЛНА НАГРАДА „ХР. Г. ДАНОВ“ - 2010

Министерство на културата и Община Пловдив, отдел „Култура“.

Българска художествена литература
• Теодора Димова – за „Марма, Мариам“ – Изд. „Сиела“

Преводна художествена литература
• Георги Ангелов – за превода на „Доброжелателните“ от Джонатан Лител – Изд. „Колибри“

Хуманитаристика

• Владимир Сабоурин – за „Свещенотрезвото. Мистика и модерност“ – Изд. УИ „Св. св. Кирил и Методий“ – В. Търново

Изкуство на книгата

• Ясен Пюзелев, художник – за илюстрации на „Алиса в страната на чудесата“ – Изд. „Тодор Нейков“

Издание за деца

• Иван Кръстев – за „Азбуката в гатанки“ – Изд. „Дир. бг“

Книгоразпространение

• Верига книжарници „Хеликон“

Библиотеки и библиотечно дело

• НБ „Иван Вазов“ – гр. Пловдив

Национална награда за цялостен принос в националната книжовна култура „Христо Г. Данов“

се присъжда на Божана Апостолова – за дългогодишно литературно творчество, за приноса ѝ за развитието на издателската дейност и за системно насърчаване на млади български автори.

100 години от появата на Строители на съвременна България Младост и вдъхновение, старост и мъдрост Симеон Радев (1879-1967)

Някъде към средата на февруари 1967 г. колега ми каза, че вчера е починал Симеон Радев и днес в църквата „Свети Седмочисленици“ ще бъде опелото. Отидох. Пълно с народ. Сред множеството стърчеше прав, въпреки болестите си, Георги Караславов. По-късно разбрах от съпругата на Симеон Радев, художничката Бистра Винарова, че той му е давал съвети за ръкописа на романа „Снаха“. Зная, че мнозина ще ме укорят за това споменаване, но такава е истината. Ако я спася, значи и аз ставам комунист. Стоях, слушах службата и се връщах назад в светлите спомени. Последното ни виждане. Отидох да му честитя рождения ден на 19 януари 1967 г. в Александровската болница. Не бе добре. Деня го помня, защото по стария календар бе Йордановден. Заварвам го в многолюдна стая с повече от дузина легла. Сестри и санитарки шета наоколо и не знаят, че там лежи един от най-великите българи... Но това бе по времето на комунизма. Сега подрег. Написал съм някаква си рецензия за негово книга и телефонът ми звъни. Първо предистория. Симеон Радев е роден през 1879 г., а аз през 1935 г. Баща ми често ми повтаряше, когато бях дете, че трябва да чета една знаменита книга „Строители на съвременна България“, която била се появила в неговите младини. Пояснявам – двата тома в 1910 и 1911 г. Тамко е бил на 15 години. Ако чуете в телефонната слушалка, че ви търси, да речем, Отец Паусий, какво ще си помислите? А аз чувам отсреща: „Безпокои Ви Симеон Радев“. Паниран, отвръщам учтиво. Излиза, че е истина и отгоре на всичко ме кани на гости. Така се озовах в дома му на ул. „Рачо Димчев“ зад площад „Славеилов“ и съм бил след това мнозина пъти. Усещах се неудобно и все гледах да си тръгна, но той ме задържаше с една страшна фраза: „Йордане, остани, аз съм емигрант във времето, всички мои си отидоха. Ти и такива като тебе млади хора сте ми връзката със света“. Ходих безброй пъти. Невероятни разговори. Описал съм, доколкото съм можал, в книгата ми Мнения (1989). Но сега трябва да разкажа пак за Симеон Радев, защото половин век по времето на комунизма името на този велик българин бе непознато. Родил се е в град Ресен на територията на България, която сега се назовава Македония. За куриоз министър-председателят на Родина от 1926 до 1931 г. Андрей Ляпчев му е земляк от същия град, т. е. роден е в чужда държава според сегашните граници. Способното момче учи в Солунската българска гимназия (още в границите на Османската империя, там го посвещава в революционното дело за освобождение не кой да е, а самият Гоце Делчев), след това във френския Галатасарайски лицей в Цариград, после в Швейцария следва право и икономика, за да пристигне в България в началото на XX в. и да стане журналист във всекидневника „Вечерна поща“. Не мога да пропусна предложението на Екзарх Йосиф да го направи свой приемник. И отговора на момчето Симеон Радев: „Искам да уча и да работя за България“. Екзархът му връчва една кесия с жълтици и го благославя. Дадох си труд да видя какво е писал в началото на XX век по вестниците. Невероятно е. За осем години (1901-1908) е отпечатал около 1500 статии, репортажи, анализи. Той въвежда в нашия печат жанра интервю! Тогава го изписва на български с френската дума „интервиев“. Освен това е съредактор на първото модерно

списание у нас, „Художник“, и печата в него статии за непризнаваните тогава дори в родината им Франция импресионисти – Моне, Мане и др. Споменах за невероятната му книга „Строители на съвременна България“, която е едновременно история и литература от висока класа и поднесена по начин, който и днес може да бъде определен като модерен, но след това той е създавал и други: „Македония и Българското възрождане през XIX век“ (на френски за дипломати и чужденци в защита на българската кауза (1919 г., преведена по-късно на два пъти на български, като авторът признаваше само изданието от 1943 г., редактирано от него, но унищожено от комунистическата власт през септември 1944 г. и затова сега е библиографска рядкост), „Българският въпрос и балканските държави“ (1919, на френски, в съавторство с проф. Никола Милев, който няколко години по-късно е убит на софийска улица), „Погледи към литературата и изкуството и лични спомени“ (1965), „Ранни спомени“ (1967, посмъртно), „Конференцията в Букурещ и Букурещкият мирен договор“ (1992). Обърнете внимание на пропагандата от време между 1919 и 1965 година. След като казах за журналистиката на този невероятен автор, трябва да спомена, че е бил освен литературен и художествен критик, и мемоарист. След идването на червената власт, естествено, той няма достъп до печата, но се залавя да пише (или по-точно да диктува, защото загубва зрение) спомени. И създава хиляди страници, неиздадени досега. Не мога да пропусна приятелството му с друг знаменит журналист – Данаил Крапчев, редактор на в. „Зора“, убит от комунистите през септември 1944 г. Преговорът на неговите събрани статии от края на 30-те години на XX в. е написан от Симеон Радев под формата на писмо, защото тогава той е бил помощник-министър (по днешному – посланик) на България в Лондон. От 1913 до 1940 г. Симеон Радев е дипломат в Румъния, Турция, САЩ, Белгия и къде ли не още. Веднъж ме попита колко езици знам. Отвърнах чистосърдечно, че не съм сигурен дали българският ми е добър, а той си призна, че с френския, английския, турския, арабския, руския, немския се справя, но холандския го бил позабравил... Младостта му след 1903 г. минава в София – по редакции, в писане на статия всекидневно, освен работата върху „Строителите“ (откъм 1907 г.), но и по чудесните тогава интелектуални кафенета. След като завършва „Строителите“ основава всекидневника „Воля“, който спира с началото на Балканската война, защото редакторът отива като доброволец на фронта. И вече надминал 80 години, загубил зрение, копнееше да се разходи по софийските улици. Така го срещнах един ден на „Раковска“. Сам. Удивих се и му се обадох. Позна ме само по гласа. Изпратих го до тях, наблизо, а той по пътя ми призна, че си обича София и затова така обича с нея чрез разходки. Из нашите улици бродеше един дребен, сух и невиджаш старец, а минавачите не подозираха, че край тях минава една легенда. Когато усеща, че си отива, се обръща към жена си: „Дали направих нещо за България?“ И този човек бе обречен от комунистите на забвение половин век. А аз имах щастието да го познавам.

ЙОРДАН ВАСИЛЕВ

Давид Албахари, „Пиявиците“, прев. от сръбски Ася Тухинова-Йованович, изд. „Сиела“, С., 2010, 384 с., 15 лв. Още през 90-те години на миналия век Албахари бързо откри своите почитатели у нас, които очакват и до днес всяко негово заглавие като дълбоко преживяване. Това е и времето на събитието в този роман, което променя съдбата на главния герой, станал основно действащо лице в един кабалистичен експеримент. „Пиявиците“ е разказ за параноята, станала действителност и действителността, която се превръща в параноя; роман за предрасъдките, които променят хората и ги превръщат в марионетки на случая, сяло подчинени на манипулациите на другите.

МаркЪс Зюсак, „Крадецът на книги“, прев. от английски Станимир Йотов, изд. „Пергамент“, С., 2010, 472 с., 10 лв. Обсебващ, възхитителен и бляскав роман – това са определенията за „Крадецът на книги“ от световната критика, подкрепени от над десетте международни отличия за литература от 2006-та насам. Роман за силата на думите, която може да промени живота на хората. Времето на Третия райх в Германия и съдбата на малката Лизел, крадецът на книги; нейната невероятна история, но и историята на обитателите на нейната улица, когато светът рухва.

Катарина Седлакова, Владимир Пенчев, „Самуел Ярослав Захей. Словашкият консул в България“, прев. от словашки Владимир Пенчев, ИК „Стигмати“, С., 2010, 204 с., 9 лв. Изданието е посветено на личността и делото на Самуел Захей, личност, забравена в Словакия и почти непозната в България. То прави опит да представи различните аспекти от дейността на словашкия обществен деец и книжовник на словашка и българска земя: първите му обществени прояви в Словакия в края на XIX и началото на XX век, просветната, книжовната и политическа дейност там, замисляването му за свободна България и активните му прояви в българската обществена среда; анализира творчеството на Захей, създавано основно у нас; провокира нови изследователски търсения.

Въображаемо с Милан Фюц

Излезе на български романът „Историята на жена ми“ от унгарският писател Милан Фюц (1888-1967). Често когато превеждам някой автор, правя и интервю с него, за да го представя пред българския читател. По време на превода човек се оказва в странна близост с автора и любопитството му още повече нараства.

Милан Фюц е напуснал този свят. Не е обичал да говори за себе си. Имал е невъзможен характер, с който отблъсквал близки и познати. В продължение на десетилетия писал дневник. И писма.

През 1969 г. Дьорг Шомьо създава термина „Милан-Фюцова ситуация“, с който описва писателя като явление, изпреварило своето време, един автор, който, макар и да е непознат за световната литература, може да бъде оценяван с нейните критерии. Шомьо изброява и други автори, осъдени също като Фюц на самота: Елиът, Сен-Джон Перс, Езра Паунд, Георг Тракл, Фернандо Песоа, Пруст, Кафка. Реших да направя едно въображаемо интервю с Милан Фюц, използвайки за отговори откъси от неговите писма, дневници, от единствената му автобиография. В тях писателят грижливо изгражда своя образ – такъв, какъвто е искал да бъде в очите на другите.

Какво бихте ни разказали за своя живот?

- И три страници автобиография не мога да напиша... животът ми няма история. Животът ми се състои единствено от работа.¹

Имре Бори смята, че романът „Историята на жена ми“ е най-голямото ви и най-обобщаващо начинание. Колко време ви отне написването му?

- Седем години работих дневно по десет-четиринадесет часа – създаден е въз основа на десетки хиляди страници чернова (два пълни сандъка – неотдавна ги изгорих, направих си вода за къпане 60 градуса, цели 110 литра – можете да си представите колко са били) – та понякога нощем или по-скоро сутрин към пет часа, когато привършвах работа, неведнъж съм си задавал въпроса: защо правя всичко това? Луд ли съм? И по-лош да беше, нямаше ли да е пак достатъчно добър – защото кой ще забележи дали една дума е поставена точно на мястото си, или не?² Романът е написан на живия език, без да се подчинява на мъртвите граматически правила. А мнозина не забелязват в него чудната мелодика на унгарския език.³ Ала напразно го написах, напразно излезе, никой не го чете. Днес хората са заети с други неща! Бъркотия, разместване на ценностите. Какво се случи само с горката страна, с този прекрасен, нещастен град... И всичко това, опустошението на целия свят, по волята на един луд.⁴

Какво ви накара да пренесете героите си извън Унгария?

- В този роман се разказва за човек без корени, какъвто съм и самият аз, от една страна, защото съм градски жител (а градът е безличен), и най-вече понеже винаги съм бил въгълбен и лиричен по природа и средата ме е интересувала само до толкова, доколкото мислите ми са имали нужда да се запазват от нея. Средата на моя герой нямаше как да бъде реална, защото не бих могъл да я създам – ето защо се наложи да измисля света, в който да го разположа.⁵

След превода на романа на френски език през 1958 той печели популярност в чужбина и довежда до номинирането ви за Нобелова награда за литература през 1965. Как приехте вестта за тази номинация?

- Аз съм умерен човек, а и честно казано, вече не се стремя към нищо. Ако издателите виждат

бизнес в издаването на книгите ми, да го правят. Ако не виждат, да не го правят. Разбрах, че по шведското радио някой ме бил предложил за Нобелова награда. Същият този даже изпрати човек при мене – да измине две хиляди километра, за да ми направи интервю. Едва ли успях да отговоря на очакванията: дори и такова специално внимание не беше в състояние да ме заинтригува. Защото какво да правя на седемдесет и седем годишна възраст дори и с една Нобелова награда? Прекалено късно е...⁶

Днес? За какво ми е? Животът си отида. Днес ненавиждам публичността, театъра, всичко, което нарушава тишината в човека. Двадесет и пет години не съм стъпвал в театър. Никога не ходя на кино, на концерт, в компания. Споменавам го само за да проумеете ненавистта ми към всякакъв род участия.⁷

Цял живот сте писали дневник, какво споделяхте с него?

- Тези записки навярно са като заместител, понеже толкова много неща съм пропуснал в живота си. Защото нищо не направих и нищо не казах тогава и там, където и когато му е било мястото и времето. Какво да правя?

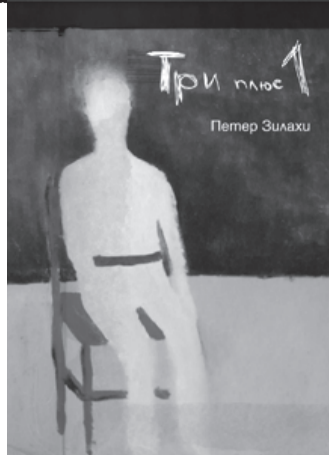
Защото как по друг начин човек може да обърне проклятието на живота си, освен ако не го пресъздаде наново, не го оформи, не го огледа още веднъж внимателно? Работи в самота като съкрушен Бог и в гнева си създава един нов свят.⁸

Това е една моя стара страст: всичко, което си мисля и виждам и което ми се струва достатъчно интересно да си го записвам. С времето се превърна в дълг и истинска страст. Получи се колекция, нямаша равна на себе си в света: цялото развитие на човека, вътрешният му свят залегна в тези повече или по-малко успешни записки, разбира се, примесени и с много сзури: трябваше да се редактират, преди да ги публикувам. Направих го и бях готов с първия том, времето на моята младост. Тогава, през онези две години, успях да погредя тридесетгодишния си друг: бях почти готов и с лекциите по естетика... и всичко това изгоря. А именно: подготовеният за печат дневник, цялата естетика и оригиналът на дневника от младежките ми години, както и девет години от зрялата ми мъжка възраст. Когато разбрах, се опитах да се самоубия, но явно инстинктът ми за живот и този път ми попречи да го осъществя – жив останах, за съжаление, осъден съм да живея още известно време. Всяка вечер се моля да не се налага да се събуждам повече. Нищо не ми остана на старини – всичко се затри, всичко ми отнеха, но не това е истинската ми беда. Сетя ли се за дневника си, докато съм на улицата, обхваща ме бяното желание да се хвърля под трамвая – това е истинската ми беда, неизлечимата ми рана, която, надявам се, скоро ще ме довърши. Дай Боже! Амин!⁹

Кои автори и литературни произведения обичате и четете?

- *Аз съм вече стар човек и с течение на вековете научих все повече неща, що се отнася до литературата и нейното разбиране, от което следва, че все по-малко произведения ми харесват. На света има четири или пет романа, които ми допадат, а от големите поети има по четири-пет, най-много десет стихотворения, за които мога да кажа, че си струват. Изглежда, съм възприел гледната точка на Макаудей, който беше казал, че мнозина са написали хубави стихотворения, ала много малко са онези, за които може да се каже, че са творби. Впрочем даже излиза, че съм по-претенциозен и от английския маестро, тъй като за мен е хубаво само онова стихотворение, което е и творба.¹⁰*

Днес много хора пишат, но като се зачетеш... Виждаш, че е дело на талантлив човек, но не е творба. Обективността, дори силната привързаност към безпощадното наблюдение, писателската нагласа, че „аз просто разказвам нещата“ – всичко това не е достатъчно да си

Милан Фюц, „Историята на жена ми“, прев. от унгарски Светла Къосева, изд. „Ерго“, С., 2010

писател. Нито това, че писателят ни най-малко не разказва нещата просто, а съобразно светогледа си групира елементите на отделните явления. Всичко това е недостатъчно. Тъй като наред с него трябва да ми доставя и налада. Няма ли я, няма и творба.¹¹

Какво е вашето завещание към бъдещите поколения?

- Тук живях. Ако не бях тук, навярно нямаше да мога да живея. Унгарските власти ми дадоха възможността – да не загина в детството си, тук не ми се ще да влизам в подробности по какъв начин. С други думи: тук съм роден, тук живях и се чувствам унгарец – въпреки че ми беше забранено, тъй като се чувствам. Грях ли е това? Майка ми се отрече от мене, но аз я обичам, грях ли е това? Целувам ръката на онзи, който ме тъпче, защото го обичам. Никои не знае със сигурност какъв е по кръв, нито какво се е случвало с предците му в течение на векове – тук аз научих един прекрасен език, опознах най-великите поети на света, тъй като унгарската лирика е най-прекрасна на света... и ми позволиха да живея тук. Затова завещavam цялото си имуществено на унгарската държава, за целите на поддържаща фондация.¹²

СВЕТА КЪОСЕВА

¹ Милан Фюц. Кратка история на моя живот. В: Дневник I, 21 с. [Füst Milan. Napló. 1976]

² Писмо до Антал Молнар, януари 1942 г. (635) [Писмата са цитирани по: Füst Milan Összegyűjtött levelei, 2002/Милан Фюц. Събрани писма]

³ Писмо до Лайош Фюлеп, април 1942 (645)

⁴ Писмо до Стефан Клайн, Будапеща, 18 декември 1945 (738)

⁵ Дневник II, 439 с.

⁶ Писмо до Паоло Сантарканжели, Будапеща, 17 януари 1965 (1342)

⁷ Писмо до Ласло Баноци, Будапеща, 2 август 1940 (601)

⁸ Милан Фюц. Историята на жена ми

⁹ Писмо до Стефан Клайн, Будапеща, 18 декември 1945 (738)

¹⁰ Писмо до Ласло Гара, Будапеща, 9 април 1958 (1054)

¹¹ Дневник II, 436 с.

¹² Пак там

Алек Попов: Новината, че духът на барон Мюнхаузен все още е жив, може само да ни вдъхновява

През май т.г. в Унгарския културен институт в София беше представена книгата „Три плюс 1“ от Петер Зилахи с участието на автора, на писателя Алек Попов, на преводачка Стефка Хрусанова и на издателя Мартин Христов.

Петер Зилахи е един от най-оригиналните съвременни унгарски писатели. Започва като поет, продължава с проза, пиеси, есеа, занимава се с фотография. Представя творбите си в много страни, изнася представяне пред 840 души на Бродуей и лекции в университета в Ню Йорк. След Рим и Ню Йорк в момента авторът полагатом живее в Берлин, публикува статии във „Франкфуртер алгемайне цайтунг“, пише и за „Гардиън“, „Файненшъл таймс“, „Ню Йорк таймс“. От 1989 г. участва във всички революции в Централна и Източна Европа, пътува от страна в страна. Романът „Последният прозорец-жираф“ (1998) отразява личните му преживявания, преведен е на 22 езика (първо излиза на български през 2001 г. с предговор от Георги Господинов). Оказва силно въздействие върху Оранжевата революция в Украйна. Зилахи е капитан на футболния отбор на унгарските писатели, който става европейски шампион във Виена през 2008 г., и голмайстор на първенството. Книгата му „Три плюс 1“ (2007) обединява различни жанрове с биографични елементи. Ето какво казва за нея Алек Попов:

„Пътницата на живота са ме срещали с господин Зилахи на различни места, по различно време и по най-разнообразни поводи. Странно обаче – никогата в Унгария, на която той несъмнено принадлежи, колкото и рядко да се задържа там. Същото важи до голяма степен и за текстовете му, които отвеждат читателя до различни, най-смахнати и екзотични кътчета на планетата, но в крайна сметка го връщат там, откъдето е тръгнал авторът. На пръв поглед Петер Зилахи сякаш ни продава екзотика, но всъщност се случва точно обратното. Той изнася зад граница продуктите на собствената си идентичност, сред които и немалка доза горделивост, самонадеяност, дори самохвалство. Но разбира се, тъкмо това му е чарът, живецът на перото му. За разлика от прилежните, скучновати автори на туристическа литература Зилахи не държи да ни ориентира, нито да ни информира, нито дори да събуди интереса ни към мястото, където го е запратил случаят... или по-скоро някоя фондация. Виждате, сякаш се опитва да ни внуши, всичко това не е чак толкова важно. Много по-важно е, че аз съм бил там и съм видял нещата под определен ъгъл, под който никой друг не може да ги види, и какво ми се е случило на това място, какви хора съм срещнал, какво са ми казали, какви мисли са ми хрумнали в този момент и т.н., и т.н. Но ако вие самите решите да отидете там, хм, сигурно ще се разочаровате. Не си струва. По-добре си купете книгата ми. Хем по-евтино ще ви излезе, хем повече ще се забавлявате, гарантирано. Такъв си е Зилахи! Но в тия постни времена на слогани, емблеми и марки, на туристически клишета и политическа коректност, новината, че духът на барон Мюнхаузен все още е жив, може само да ни вдъхновява. За което голяма заслуга носи и нашият приятел.“

Петер Зилахи, „Три плюс 1“, прев. от унгарски Стефка Хрусанова, изд. „Ерго“, София, 2010, 304 с.

Дъга над пустотата

Сред милиардите върху земята
след един от нас по-малко
остава пуст светът все повече.
Животът ни е мост, опрян на бездни.

Крадешиком

От всички градове най-силно ме привличат
мъртвите.

Пристъпвам сред руините като живяла
времето им, улиците следвам, в унес
причувам сгълхналия говор зад порутината,
къде са се забързали по стръмното,
кого очакват, седнали на сянка под листака.

Надниквам през ключалката на времето
като крадец.

Загръстване

На Раул Ереро

В далечината равнодушно мига светофар.
Колоните пристъпват отегчени, метър само.
В колите ту настъпва оживление, пресмятат шансове,
опитват да се пристроят, и току-виж да стане,
ту нервен пешеходец сблъсква погледа си с друг, свиреп,
додето се провира под носа на заръмжалите мотори,
в съседното платно любител е ударил с шут спирачки
и пет коли са се нанизали в очакване на КАТ,
и блясва мотро зелено. Щурм. Които минат, минат...
...През главата ми минават откъси от мисли,
заседнали в задръстената памет от неслучени събития,
животът безобразнич, направо е без изход, казвам си,
докато да изплува кротката находка на Раул: мотиви за тъга.
И с повод и без повод се отрищава бенът на тъгата, дал бог,
поне едно загръстване да се разчисти за момента.

ТАЙНИТЕ

I. Думи за продан

Някои тайни не могат да се опазват сами.

Намерила бедна душа, приютена сред грините,
огрява отвътре лицето с отвъден пламтеж.

Довреме. Напира да блесне, да трогне, да Е.
Току на езика, околната грубост я връща.

Сподавяна дълго, зашепва поне на ухо
мълчаната истина. Думи, предадени думи.

А чуждата тайна се пази до грош ѝ е цената.

II. Поравно

В дъното на всяка тайна тлее нечий интерес.

Думи, хвърлени нахалост – споделеното – не са,
даже ако ги заключва не мълчание, а ужас.

Да си откровен не значи да преливаш в празно.
Казаното не на мястото олеква с време.
Чужда тайна се оказва в нужда своя.

Споделеното без корист е товар поравно.

●

При тази непосилно огромна вселена
изпитваме остър недостиг
от места за живот.

Сред това струпване на човечество
се стига до крепяща нужда
от себеподобни.

Да са чудни за какво му е било на бог
да сътворява.

Случка с куче

Кучето ме наблюдава, докато минавам
през градинката до кафене „Гаврош“.
Само да го видиш и те засърбява
да си плоеш на петите.

Собственикът му полека се надига
иззад масата до едрото добиче.
Трескаво пресмятам: за обратно
пътят е отрязан – дам ли гръб, с два скока
ще ме стигне скотът.

Кучето не бива да усеща твоя страх.

Правя се, че уж ми няма нищо
и безгрижно отминавам с подкосени
колени и в гърлото сърце на топка.
Кучето не бива да се гледа в упор.

Възприема го като заплаха впрочем.

Аз ли него?, как пък не, обаче...

Правя се, че хич не го и забелязвам,
малко е объркано, но ще му мине.
Собственикът се отпусна върху стола,
преценил, че питомникът не напада
всяка преминаваща жена.

За награда го потупва по вратлето (тоест,
по нашияника) и май обсъждат
с другите кучкари (тези с палетата)
проявения от дамата кураж.

Виж ти, друго си е да си подкован,
нак добре, че бях прочела скоро
как да се държим пред непознати кучета.
Иначе разказаната тук история
би подхождала за репортаж от „Пирогов“.

Пледоария за грамофона

На Пламен Дойнов

Сред плавното привикване, с което
всекидневието притъпява без излишно
да тъжи бруталното нашествие на
техниката в зоната за отдих
и почти да съм се примирила с
бързането на живота да наложи
всяко нововъведение като спасител-
ната сламка на удавник, неусетно
ме напада жал за грамофона.
Има-няма четвърт век не съм се
сеицала за него, а това е целият
живот на поколение, което
само го е виждало като предмет
от старовремски бит. За нас
на техните години беше
подразбираща се придобивка
и е още някак част от младостта.

Не си го давам грамофона, искам си...

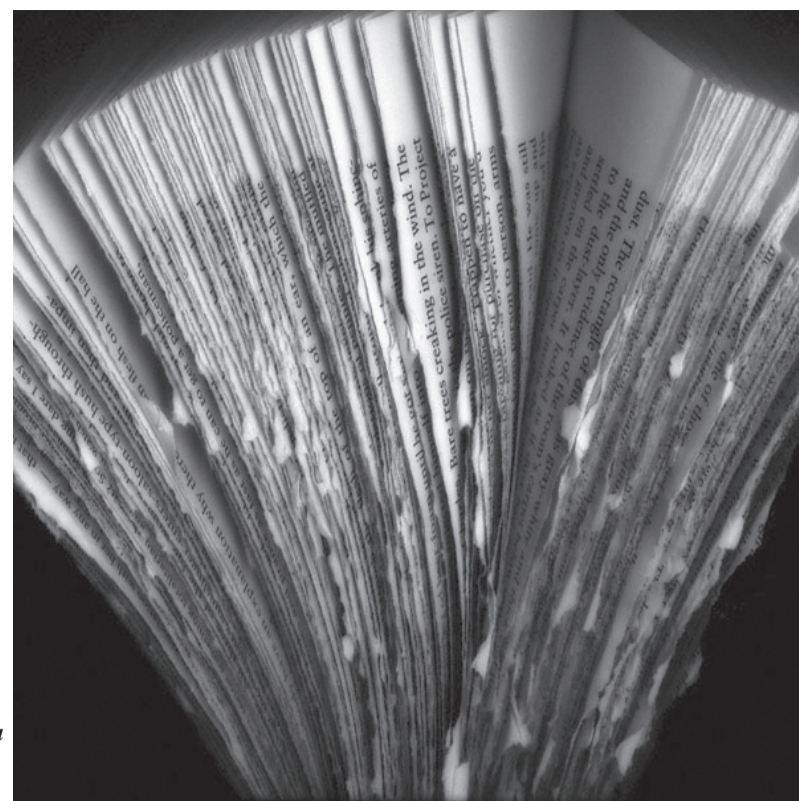
Бездната от време

Няма те.

Няма на кого да се усмихна.
Федя Филкова

Тялото си има свой живот.
Носи името, което са му дали,
повече с достойнство, и ни служи –
съвършен биоробот с капризен нрав.
Тялото е тленно по зачатие.
Но това, което носи, дух ли е, душа ли,
даденост, която се поддава на направа,
над която цял живот залягаме
да се освети, стига да ни пука,
то какво е, част от тялото ли е,
или е нас самите, в бездната от време.
Как така да си отива с тялото,
с което е дошло.

Буца лед – засяда в гърлото усмивката.

ПРЕЗ КЛЮЧАЛКАТА

На Георги Господинов

I. Навик за четене

В тоалетната е честа практика да се чете.
Домашният уют прегражда да разгънеш вестник
или пък да посегнеш към започнатата книга,
оставена в обсега на ръката предвидливо.
В обществени места е по-изнервящо да се чете,
защото светлината бързо гасне
и все напират на вратата чакащите ред.
Най-много да разучиш надписите по стените
или наредбите, лепени по фаянсовите плочки.
Да не говорим за транспортните неволи в самолети,
влакове и кораби, където четенето си остава лукс.
Но има изход, върху тоалетната хартия
предприемчиви люде вече отпечатват стихове.
Дали пък няма и романи с продължение?

II. Тоалетни хартии

В тоалетната на автогара Юг в Магрид,
едва дочакала да стигне от България,
патриотка в нужда се избърсала с 2 (два) лева.

III. От автобуса през 80-те

На връщане от Мостаганем,
където е започнал кариерата си
бъдещият генерал Де Гол,
към столицата на Алжир блестящо бяла,
с миниатюрни паркове, които се отварят
по график седмично за два-три часа,
докато прекосяваме пустинята,
щом автобусът спре
пред някое крайпътно заведение,
мъжете слизат и се построяват с гръб
пред някоя стена,
за да се облекчат.
Жените с фереджета до петите
(едното от очите само е оставено открито,
така че губят ориентация и им се случва
на тротоара да се блъснат в минувач,
с каносани пети и длани,
подрънкват с гривни чак до лакътя
алжирките) изчакват търпеливо
реда си пред поредна тоалетна.

IV. Тоалетна мода

В Ню Йорк се търси персонал за тоалетни.
Рекламно фото дава мъж пред писоара в гръб,
до него е служителят, наричат го посланик,
високо заплатен и в официално строг костюм,
крепящ на дясната си длан поднос с три чаши.
Застанал пред затворената тоалетна с питиетата,
навярно е почувал с лявата ръка и чака.
Дали един клиент е вътре, как пък да са
трима,
вратите са една до друга както си е по света.
И все пак нещо не е както е навсякъде в Ню
Йорк.

Колаборативният творчески процес в театъра

Дивайзинг или колаборативното творчество е начин на създаване на представление, използван от много съвременни театрални компании и активно преподаван в училища и университети в Европа, Америка и Австралия. Използвана извън театъра, думата DEVISE означава измислям, създавам, изобретявам, съчинявам, сътворявам, планирам. Дивайзинг е понятие, използвано по-често от британски и австралийски компании, в САЩ аналогичната дейност по-често се среща като „колаборативно творчество”. Понятието се използва, за да опише начин на работа, при който в началото на творческия процес отсъства драматургичен текст – пиеса, сценарий или партитура на представлението. Театрални компании, които създават представленията си чрез колаборативен творчески процес, са: Forced Entertainment, Brith Gof, Station House Opera, Frantic Assembly, Complicite Quarantine, Card-board Citizens – Великобритания, Goat Island, Wooster Group – САЩ, Legs on the Wall – Австралия, Hotel Pro Forma – Дания.

Колаборативното творчество е множество понятие, с почти мистичен статут. То е социален израз на не-иерархични възможности, модел за съвместно и не-иерархично сътрудничество, ансамбъл, колектив, практически израз на политическа и идеологическа отпаденост, средство за поемане на контрол над работата и автономно функциониране, декоммерсиализиране на изкуството, отпаденост на тоталната общност; отпаденост на тоталното изкуство, отхвърлянето на разликата между изкуството и живота, заличаване на границата между зрителя и изпълнителя, недоверие в думите, възлъжение на смъртта на автора, средство за отразяване на съвременната социална действителност, средство за провокиране на социална промяна, бягство от конвенционалния театър, предизвикателство за правещите театър, предизвикателство за зрителите, изразителен, творчески език, иновативно, рисковано, изобретателно, спонтанно, експериментално, не-литературно.

За да обхваща основните му компоненти, дефиницията на театъра на колаборативното творчество трябва да включва процес (или намирането на начини и средства за споделяне на артистичното пътешествие), колаборативност (работа с групи), множественост на гледните точки (интегриране на различни възгледи, вярвания, жизнен опит и отношение към променящия се свят) и създаване на художествено произведение.

Най-кратката дефиниция за колаборативното творчество е процес на създаване на представление без предварително съществуващ текст – от нищото. Театърът на колаборативното творчество може да започне от всичко. Той се определя и дефинира от група от хора, които изграждат първоначална рамка или структура, за да изследват и експериментират с идеи, образи, концепции, теми или специфични стимули, които биха могли да включват музика, текст, предмети, картини или движение. КТ е процес на правене на театър, който дава възможност на група от изпълнители да бъдат физически и практически креативни при споделянето и оформянето на едно оригинално произведение, което се създава директно от събирането, редактирането и преобразуването на противоречивите опитности на отделните хора за света. При него има свобода на възможностите за откривателство на всички ангажирани в процеса и акцент върху начин на работа, при който се поощряват спонтанността, интуицията и генерирането на идеи. Процесът на колаборативното творчество е свързан с нашия личен опит да разберем себе си, културата си и света, в който живеем. Той отразява множествената представа за света, съставена от индивидуалните възприятия на всеки член на групата.

Това, което разграничава и определя колаборативното творчество като отделна форма за правене на театър, е уникалността на процеса и продукта за всяка една театрална трупа. Този подход е особено важен за съвременното представление, което се реализира с „хибридна изразност, формирана от цитати и заемки от театралното наследство, другите изкуства и дисциплини и различните национални и общностни култури” тъй като поставя акцент точно върху еkleктиката, изисква иновативност, изобретателност, въображение, риск и най-вече ангажимент от цялата трупа към развитието на създаваното произведение.

Характерна особеност на колаборативното творчество е потенциалната свобода или възможност да се движи в множество различни посоки при колективното създаване на оригинално произведение на изкуството. То потенциално би могло да даде повече творчески решения, въпреки че това базисно се определя от динамиката и взаимодействието на всяка конкретна трупа. Колаборативното творчество може да бъде най-добре описано като комплекс от стратегии, възникнали от множество театрални и културни области като общностните изкуства, перформанса, живото изкуство или политическия театър.

Историческият контекст на ТКТ са международните политически движения от 60-те до 70-те години на 20. век, свързани със Студената война, войната във Виетнам. Множество ключови понятия и идеи, принадлежащи на политическата реторика от този период имат впоследствие влияние върху концепциите и практиките на ТКТ – например „индивидуални и колективни права”, „самоопределение”, „общност”, „участие”, „разделяне на обществото от държава”, „бунт срещу всяка форма на власт”, „равенство”. През 70-те години трупи, работещи по този начин, избират артистичната демокрация пред иерархичните структури на властта, свързани с литературния театър. В културния климат на 90те колаборативното творчество не е така радикално, а поставя по-голям акцент на споделянето на уменията, специализацията, специфичните роли, нарастващото разделение на отговорностите – като ролята на режисьора или администратора и по-иерархичните структури в театралните компании. ТКТ е алтернатива на доминиращата традиция на литературния театър, при който драматургът и режисьорът са в патриархална и иерархична позиция спрямо останалите членове на екипа. Възникването на КТК е отговор и реакция по отношение на преобладаващо господстващата роля на текста на един човек (драматурга) и режисурата на друг над всички останали. При КТК акцентът е отместен от писателя към креативния артист. Новите практики възникват от комбинация от творчески дискусии и неудовлетворението от начина, по който настоящите практики отразяват съвременната ситуация.

Отличителна черта на КТ са груповата динамика, отношенията и взаимодействията между хората. КТ изисква хора, които притежават разностранни таланти. Една от важните причини за популярността на този начин на създаване на представление е възможността, която дава на групите да изразяват отношение, грижа, интерес към своята ситуация и позиция в света. Или с други думи потенциалът за актуалност на тази артистична практика ТКТ показва предпочитанието на практиките към изследване на физическите пред текстовите аспекти на спектакъла и интереса им към експерименталните начини на работа, при които се акцентира върху творческата свобода и спонтанност както на изпълнителите, така и на зрителите. Този подход насочва вниманието към реалното преживяване на изпълнителите и зрителите в момента на спектакъла, когато конвенционалните бариери са преодоляни. За някои хора притегателната сила на ТКТ е във възможността за работа с професионалисти от други изкуства в интердисциплинарни артистични форми. КТК често използва музика, танц или визуални изкуства в интегрирана форма или в различно отношение, като по този начин изпълнителите имат възможността да създадат различен визуален или физически език. При този метод на работа се създава театрален език, който е органически свързан с индивидуалните особености, преимущества и умения на конкретните изпълнители. В този смисъл това е практика, при която се почита уникалността на актьора. Базисна мотивация за създаване на ТКТ е нуждата от

изследване и експериментиране с формата или природата на представлението. Често ТКТ се случва извън театралните сгради и което поставя изпълнителите пред задачата как да изберат, използват или организират пространството. Визуалната страна на спектакъла често е начална точка за създаване на спектакъл. Връзката между изпълнителите и въображаемото пространство е толкова важна, че театралната компания “Forced Entertainment” винаги работи или при готов декор, или в макет в естествен размер като го построява физически от самото начало. В тази връзка техническата страна при ТКТ е важна и съществена от самото начало. Природата на ТКТ е различна от конвенционалния театър и по отношение на публиката, тъй като особено в театъра спрямо мястото изпълнителите изследват отношенията изпълнител – зрител в избраното пространство.

ТКТ често се занимава с различни комбинации на смесени артистични форми. Една от причините за сформиранието на множество компании в края на 60-те или в началото на 70-те е за да иницират съвместни работни процеси между артисти, интересувани се от музика, танц, визуални изкуства. Интегрирането и използването на видео, кино, скулптура, музика, визуални изкуства оживява и обновя, както работния процес, така и самите спектакли, като това е особено валидно за театъра спрямо мястото. Интегрирането на звуковата, физическата и визуалната образност като един текст на представлението поражда множественост на гледните точки, а публиката има възможност да избере как да възприеме творбата, което е пресечна точка с концепцията на постдраматичния театър за равнопоставеността на компонентите на спектакъла. Представленията на ТКТ често биват свързани с иновацията и експеримента. Те разкриват както ограниченията, така и възможностите на театъра. Практиките на ТКТ са особено полезни и ефикасни за правещите театър, тъй като им дават възможност да развият удобствителни артистични методи на работа чрез разширяване на границите на установените практики и чрез преформулиране на творческите процеси. Като поставя под въпрос установените дадености, представлението на ТКТ поставя нови предизвикателства пред публиката и изпълнителите и в този смисъл има значимост и траен принос към съвременния театрален пейзаж.

ТКТ се отличава с изобретателно използване на пространството и мястото, предизвикателност във връзка с отношението публика/изпълнители, повишаване на ролята и физичността на творческия изпълнител. Представлението може да бъде създадено като спонтанна импровизация и работни процеси, включващи еkleктичен и експериментален микс от игра, редакция, репетиция, изследване, дизайн, писане, хореография, композиране, дискусия и дебат.

В „Постдраматичния театър” Ханс-Тис Леман твърди, че след като прочетем книгата му ще се убедим, че всъщност постдраматичният театър е енергетичен. Това, което се питам, е дали предвид всичко гореспоменато „непрекъснатите случвания” и „най-високият интензитет” на енергетичния театър са възможни именно тук при ТКТ? Това означава ли, че театърът на колаборативното творчество всъщност е енергетичен и съответно постдраматичен? И какво означават всички тези равенства? Може би просто теоретично съзерцание на онзи мистичен „един-единствен поток” на Лиотар „метаморфозиращ в милиарди обекти и течения”?

КАЛИНА ТЕРЗИЙСКА

СЪОБЩЕНИЕ

Уъркшоп: Маска, персонаж и театрална игра Физически театър, базиран върху метода на Жак Льокок

Дати: 11-17 юли 2010
Място: село Широка, Смолянски регион
Водещ: Соня Евалд (Холандия & Германия)

Работното ателие ще се фокусира върху някои основни техники за работа с маска, заложили в метода на известния френски театрален и мим педагог Жак Льокок. Участниците ще бъдат запознати с идеята за „неутралната маска” и ще бъдат привлечени в изработване на собствена маска, създаване на персонаж, игра с маска и взаимодействие с публика. Уъркшопът ще помогне на участниците да развият съзнание за тялото си, да обогатят средствата на физическото изразяване и ще провокира въображението, креативността и актьорската интуиция. Ще се работи с митове и легенди от древната цивилизация на Маите.

Работното ателие ще приключи с представление на открито пред 300 човека публика от деца и възрастни,

което още веднъж ще помогне на участниците на практика да задълбочат разбирането си за маска и персонаж.

Уъркшопът ще се проведе в красивото родопско село Широка Лъка като част от Осмото Лятно Театрално Училище за деца в риск. Участниците ще имат удоволствието да се присъединят за една седмица към това голямо културно събитие, което въвлича около 60 деца и 30 международни млади артисти от различни области.

Цена за участие: 275 BGN
(включва настаняване, такса за участие и материали за ателието).

Соня Евалд е изучавала танц и физически театър в Хамбург, Ротердам и Утрехт. От десетина години преподава актьорски игри с маски в множество училища и културни центрове в Холандия и Хамбург, Германия. Специализирала е работа с „неутрална маска” и персонаж-маска, възновена от метода на френския театрален педагог Жак Льокок. След десетгодишна практика, Соня предлага своя уникален подход в играта с маска. Тя така е съосновател на театралната група Mimekry, с която реализира като режисьор и изпълнител множество представления с маски за деца.

За повече информация: dengrix@gmail.com
Краен срок на записване: 02. 07. 2010

Призракт на свободата

Мари

Първата загадка, както прозорливите читатели са се досетили, е авторството на произведението. Писател под името "Мари" не е известен. Според редакторите на обратния адрес на ръкописа е фигурирало лицето Марио П***** (заличено от издателя). От Гугъл научих, че има инженер изобретател с това име, както и един друг човек - Марио дългокосия, - когото познавах навремето. Веднъж с него и Иван Амебата погребяхме Бруно, евтаназираното куче на приятелката му Ася, закопахме го с нашърбена лопата и претръпнали нокти в замръзналата земя на "Манастирски ливади". После за лека му пръст изпихме по една наливна бира във всяка кръчма по пътя от хотел „Родина“ до Княжево. Към последната спирка на трамвай № 5 вече се движехме като един организъм с много крайници, лазехме, но не се предавахме. Аз вече не пия бира, жуля само концентрати, а Марио много отдавна живее в чужбина и е позабравил българския език.

Из предговора на Димитър Ковачев, по-известен като Митко Фънка, към подготвените за печат „Хроника на ангели, изцадия и други смъртни“

Семинарът по философия на правото винаги гържеше Ангелов на нокти, зотов да подскочи от мястото си, въодушевен от постоянните интелектуални предизвикателства. Професорът му беше млада звезда, завърнал се наскоро от специализация в Оксфорд под ръководството на професора утилитарист Фрай, и лекционният му материал бе пълен с казуси от аналитичната юриспруденция. Проблемите се оглеждаха разгорещено, според някои дори фанатично, от всички ъгли и се разсичаха, като че с хирургически нож.

- В днешния казус, заимстван отчасти от провинциалния печат, застрахователният агент Петров трябва да реши дали да изплати полицата на вдовицата Иванова. Обещавам ви след часа да изпратя писмо на самия истински агент и да му съобщя до какво заключение е стигнал моят клас - заявя професорът. - Според застрахователния договор самоубийствата не са покрити в него и обезсилват задължението да се изплати обезщетение. Последователността на случилото се е такава: покойният Иванов оставя бележка със съдържание: "Не мога да издържам повече, дойде ми до гуша!" Поема гръх, засилва се и скача от апартамента им на тринайсетия етаж. - Направи пауза за ефект. - На шестия етаж, по същото време, пияни охолни охранители празнуват победната гол на Левски, който тази вечер печели купата, и от пиянски възторг стрелят многократно през прозореца със служебното си оръжие. Един куршум засяда в гърдите на падащия Иванов, а друг преминава през слепоочието му и оставя широка изходна рана на тила.

Според застрахователната компания това е самоубийство. Според вдовицата Иванова и нейния адвокат е непердумишлено убийство. Отговорите сега - неочаквано се обърна към тях професорът, гледайки ги лукаво и провокативно, - трябва ли да бъде изплатена застраховката?

Студентите бяха затруднени и започнаха възбудено да дискутират, опитваха се да прилагат указанията да следват причинната верига. Гаврил предполагаше, че тази острота на анализа е въпрос на школовка, но не можеше да не се възхити от майсторското подскачане на пинг-понга на мисълта на преподавателя им.

Владо Барда беше пиян както всеки друг път с изключение на момента на събуждане, когато по неговите собствени твърдения си миеше зъбите с бира. Барда с насмешка гледаше Ангелов от отсрещната страна на дървената маса в кръчмата „Под липите“, пропита с миризма на прокиснала бира и мазнина на кебачето. Накрая с пиянско самохвалство му заяви:

- Аха, архангелът на смъртта благоволу да пристигне. Господарят над живота и смъртта, колко е страшен! Не и за мене, уважаеми, не и за мене. Аз те извиках тук, аз държа живота си в собствените си ръце. Ти не можеш да ми го вземеш, защото единствено аз ще се разполагам с него...

Владо люлееше голямата си обрасла глава и правеше мълчителни опити да се концентрира. Потеше се обилно, едри бисери пот се формираха, ала не бързаха да се търколят по зачервеното му лице, покрито с широки пори, червендалесто, ако я нямаше болнавата жълтевина отвътре.

- Ти, Гавра, си беше гадно момченце и такъв си остана. Още помня как накара Бюфостра и Илята да бият Иван Маслото, за да може ти да сваляш онази мекица Пепи без опонент. Знаех си, че няма да отидеш на добре. От осми клас, та до края на живота си все с твоята гадория се сблъсквам. Не заслужавам ли по-добра орис?

Ангелов уjasно мразеше пряхора си от гимназията и завидяше за готините пряхори на някои, като Барда,

чийто път към популярността минаваше през една куха китара, или като Лорда с едноименните цигари, които родителите му носеха от Източна Германия, винаги подръка да почерпи по-силните момчета или по-хубавите момичета. Гаврил помнеше училищни ситуации, от които не бе излизал с чест заради тогавашията си крехка физика. Но това обвинение в подлост беше вече много пресилено.

- Грешеш, Барде, в онази бандичка всичките бяха едни мутренски протозои, те биеха всеки, който не им се подчинеше. Затова биха Маслото, защото той искаше да опази достойнството си. Само че това е история отпреди двайсет години и няма нищо общо с повода, който ни е събрал.

- А какъв е поводът за посещението на архангела с лошо гимназиално поведение? - Барда драматично повдигна ръка и повиши ораторски гласа си: - Цироза? Рак на гроба? Отравяне на кръвта?

- Да, ти добре си го знаеш, цирозата е довела до пълен отказ на черния дроб. И ти като Иван Дроба няма да докараш на попрището жизнено до средата. За съжаление вече нищо не може да спре разложителните процеси.

- Не знам ти дали съжеляваш, драги, но аз за нищо не съжелявам. Живях както си исках и така ще умра. Гавра, аз не съм от ония, които разправят, че не ги е страх да умрат, само дето не искам да са там, когато това се случи. Ха-ха, много смешно. Избягват трудния въпрос с шегата, значи. На мен ми е известно, че когато това се случи, аз, мислещият, страдащият човек, няма да съм там и затова няма от какво да се плаша. Друг въпрос е какво губиш с края, има ли още нещо, което си струва, в което да се вкопчиш? Нали го знаеш лафа за средната възраст?

- За прогресивните възгледи и дупките на колана ли? - досети се Гаврил.

- Точно този. Средната възраст, казват, е онзи период в живота на човека, когато широките възгледи и тясната талия си разменят местата. С времето възгледите на най-близкия ми човек, жена ми, почнаха да се втвърдяват. Тя често е прогресивна, не ме разбирай погрешно, само дето не търпи възражения, не ми оставя място за дишане. Аз трябва или да мълча с погвита опашка и да приемам неправилното, или да вода нескончаеми обречени битки и да търпя натяквания до призяване. Напоследък често чувам подхвърляния, че е крайно време да се излекувам от фантазиите, които само обслужват раздутото ми его, и да се заема по-сериозно с домашните си задължения. С други думи, да не си праховвам времето в писане на песни, а да сляза на земята.

- Нещо не разбирам какви ми ги говориш, Барде. Ти си утвърден автор и изпълнител с успехи и признание - почуди се искрено Ангелов, за когото без музиката и поезията нямаше да има достатъчно красота в този си свят.

- Така е на повърхността, обаче това са само стари лабри, човече, голите сенки на славата. Истината е, че музикалният бизнес не се интересува от застаряващи мъже, Гавриле. Парите им идат от млади хубави момичета, които петят чалга и показват съблазнителните си тела. Музикална порнография, нали разбираш. Рокерът на средна възраст има тесни ниши за изява - клубчета, гурбет по фериботите, неопределената надежда, че някой забогатял фен ще спонсорира още един албум. Едва ли ще ме разбереш, ако ти кажа, че искрено завиждам на Тео, който се оттегли млад в жената си и никога не изпита горчиликата на забравата и на възрастовата дискриминация. Ще ти призная, че моите основни доходи отдавна вече не идват от музиката, а от бизнес. Печатане на визитки и чекове, доставка по пощата в седемдневен срок или са ви безплатни. Другите хора в това положение, ако не се пропиват от унижение, се препарират с антидепресанти. Аз не съм като другите, затова правя и двете. Пък и какъв е смисълът на живота ми, ако не мога да се напия? Но какво ли ти разправям на теб, като че ли разбираш нещо от семейство? Питам се дали това не е остаряването. Човек става старец, когато осъзнае, че светът го задминава и той трябва да отстъпи настрана и да се поклони. - Барда замълча за известно време, после допи ракията си, тупна с двете ръце по масата и се изправи с усладе. - Ха сега чао, Гавриле, че трябва да хвана автобуса.

Ангелов въздъхна, извади пет лева от коприненото си портмоне, сложи ги на масата и бавно си тръгна. Да плати последната ракия, питието, което бе прояло гроба на някогашия му съученик като швейцарско сирене, беше жест, изпълнен с горчивина и ирония, но това бе всичко, което можеше да направи за него.

Аз знам ти какво си -
ти си жиголо леля,
ти си жиголо леля.

(Теодор Славев - „Жиголо леля“ - бел. рег.)

На сутринта Гаврил четеше рубриката "Последен час", както правеше редовно напоследък. Редакторът, който отговаряше за „Последен час“ и „Фотофиниш“, спортната секция, имаше славата на идиот в очите на повечето читатели, макар някои да подозираха, че това е шутовска поза, зад която той тънко иронизира съгражданите си. Веднъж, както гласеше слухът, областният управител се бил обадил в редакцията да се оплаче, че във вестника е публикуван некролог с неговото име, как бил преминал в по-добрия от световите. (Това било дело на политическите му опоненти, желеещи да инсинуират, че той е политически труп.) Редакторът намерил за най-добре да запита разпенения сановник: „Наистина ли, вашият некролог? Преминал в по-добрия от световите? А вие откъде се обаждате?“

Днес вестникът съобщаваше, че е починал Владимир Брадинов - Барда, на трийсет и девет години. Ще бъде погребан в Орешевските гробища до баща си Борис Брадинов. Достоеен син на баща си - както приживе, така и в смъртта. Докато Гаврил чакаше Снежанка да му донесе кафето, прегледа и другите страници на вестника. В местните новини погледът му се спря на произшествие, станало миналата вечер. Около 20:00 часа мъж на средна възраст попада под колелата на автобус линия № 7. Рейсът го влечи почти 30 м, докато минавач, завръщайки се от "Под липите", не сигнализира на шофьора. Жертвата е идентифицирана като В. Б., поет и музикант на свободна практика. Полицията смята, че алкохолът е фактор при произшествието.

Ангелов дълго гледа полицейската хроника ("Полицейски час"...). Той мислеше напрегнато, сравнявайки случилото се с Барда с казуса Иванов от сравната специализация, като с недоумение подръпваше долната си устна между палеца и показалеца. Прозрението му го накара да се почувства объркан, обезпокоен и омаловажен. Гаврил винаги си бе мислил, че нещата в човешкия живот са предопределени. Животът на Барда е една прогресия, или ако щеш регресия, от хроничен алкохолизъм към цироза, рак на черния дроб, водач накрая до преждевременна смърт. Сега обаче тук влиза един елемент на неопределеност - волята на Барда да умре по собствените си правила. Вместо да приеме края си от рак на черния дроб, той решава да умре под колелата на автобус № 7. Е, не е кой знае какво, ще възразят скептиците. Барда само избира между два неизбежни вида смърт, след половин час костеливата ръка на събата щеше да го достигне така или иначе. Ангелов неволно погледна ръката си, розова и добре поддържана.

Но нима това е маловажно и несъществено? Дебелата глава на един пияница успя да се вклини в причинната верига на събитията и да я измени, може би дори започна алтернативна верига. Появилото се зрънце надежда е безценно, защото дава някакъв шанс на човешката свобода. Гаврил често беше цитирал Камю през младежките си години заради скандалния ефект, за да види как се разширяват невинните очи на момичетата. Днес за пръв път видя уморената от повтаряне мисъл за единствения въпрос, за който си струва да се говори, въпроса за самоубийството, в лична светлина, като ключа към свое търсене. Парадоксално е, че за да постигнеш свободата, трябва да направиш жертвоприношение, на себе си, трябва да убиеш освободения. Като че ли четеше мислите му, едрото лице от некролога във вестника, който Ангелов още гържеше в ръцете си, се помести неуловимо като мираж и му се усмихна знаещо и добродушно. Имам нужда от почивка, каза си Гаврил и бързо затвори вестника.

Романът: сверяване на стрелките

Четвърти международни сесии за романа (AIR), Лион, 24-30 май 2010

МАЯ ГОРЧЕВА

Теми на предходните Сесии, свиквани от четири години насам за седмицата в края на май, са: “Роман и реалност”, “Романът – какво изобретение!” и “Романът извън границите”, а на тазгодишните: «Романът: да се каже всичко?» (Le roman : tout dire ?), въпрос, който подсеца, че всеки роман малко или много се стреми да даде цялостен словесен образ на света. Този въпрос идва на фона на познатото ни неуморно критическо обсъждане какъв е романът днес, което изглежда обаче обречено на неуспех. Нито дневният ред на това обсъждане е ясен, нито се предвиждат заключителни резолюции, доколкото с всяко ново заглавие крайт неспрестанно се отмества, като в едно несекващо време за чай, когато часовникът е спрял на шест часа. Застъпващите се едно след друго заседания на Сесиите са като това преместване по масата със сервираните прибори за следващия ароматен чай, но с ясно отброяване на времето, както и на темите и участниците. Организацията е на Вила Жије, културен институт в град Лион, и вестник “Льо Монд”, на екип, който съчетава журналистическата наблюдателност над романа с осведоменост както за читателските, така и за критическите предпочитания. Дни преди Сесиите излезе и литературната притурка *Le Monde des Livres*, представяща участниците (в броя на *Le Monde* от 21 май). На картата на град Лион Вила Жије е имение от началото на ХХ век, усамотено сред дърветата на парк, в който през деня деца от близкото училище правят спортни състезания. Домът е принадлежал на семейство богати лионски индустриалци, но за наследниците поддръжката му се оказала твърде скъпо струваща и те я поверяват на градската управа, а от управата пък преминава в Региона Рон-Алп. От 1987 г. сградата става

различни прояви и включването на различни участници и партньори. Освен че всяка година има обща тема, една тема събира и участниците в кръглите маси или разговорите, така че обсъждането на романа вече е поставено в тематично поле. Тази година темите са: “От личния дневник до романа”, “Биология и литература”, “Тялото, такава, каквото се откроява”, “Творби фантоми”, “Вдъхновява ли още писателите Библията?”, “Реалното – по-силно от фикцията?”, “Уморен жанр ли е романът?”, “Графът и урбанистичната енергия”, “Мощта на интригата”, “Да кажеш и да не кажеш: автоцензурата”, “Защо аз-казването?”, “Литературен импулс и философски скандал”. Отправната точка на кръглите маси са подготвени текстове от участващите автори, получени 6 седмици преди събитието, преведени, ако не са френскоезични, и известни за другите участници. Следват питання от страна на журналиста, домакин на срещата. Времетраенето е час и половина, а последната третина е дадена за читателски въпроси. Други от срещите са “беседи” или авторски прочити на текстовете на друг автор. Все подновяването чаепитие – преместването към следващия сервиран чай – е регламентирано със смяната на кръглите маси и теми, със сменените говорители и “казването” за романа може да продължи, но все по-различно в следващата тема. При предварителната подготовка първо се избират темите, откъдето се търси кръгът автори. Но тематичното обвързване пък на един автор може да предизвика в обратен ред конституирането на отделна тема. Основното е тези теми да не налагат абсолютен прочит на романа, но да дават импулс за разбирането му. И същевременно съвместяването на разнообразни теми приближава до желаното “всичкоказване” за романа. Всяка една от тези теми може да се приеме и като въпрос към романа, а позицията на наблюдаващия да сравним с тази за безпристрастния съдия, който изслушва страните и техните защитници и застъпници, както и неумолимия прокурор. Но съдебната метафора свършва дотук – на тези сесии от съдията не се очаква присъда. Той е само необходимата фигура, приканяща, да не кажем заставаща, да се обсъди романът и отпук да се види съвременността. В заседателната зала на тези сесии романът не е в позицията на обвиняем или на ищец, а на свидетел, а избраната тема конституира една общност между подиума на говорещите и публиката с общото обмисляне и споделяне на различни виждания. Ако има решение, то е в разположението на ограничаващите точки около тематичното поле, което ще бъде разгледано. Такава изглежда идеалната рецепта срещу бързопроизведените дебати и окончателни истини, както и срещу бързочетенето. Но ако обсъждането за романа е необходимото поспирание, с което да си поемем дъх сред многото, каква ли обаче би била възможната рецепта срещу бързо произвежданата литература, след като липсва “наблюдаващият”, който би приканил писателя в самотата на писането към повече обмисляне?

Сн. Давид Иняевски

седалище на културен институт, наречен Международна обсерватория на езиците на съвременността, с което пребеждаме френското langage, но предметът му покрива неезиковите езици, през които се изразява съвременността, а такива са разнообразните културни форми от хуманитаристика: литературата (и нейният език), но също социалните и политическите науки, историята, изкуствата. Целогодишно организирани там срещи и дебати с автори на нови книги и творци имат за цел подхранването на рефлексията над съвременността през актуалните идеи и произведения. По случай 20-годишнината на Вила Жије са замислени и Сесиите за романа, първото издание на които е от 2007 г. Избраното *Assises Internationales du Roman* предаваме от вече познат превод (вж. разговора с Колъм Маккан в сп. ЛИК, бр. 1, 2010, с. 22). Всъщност тази дума на български ще даде според контекста на употреба “фундамент”, “основи” (на постройка или на доктрина) или “заседание”, “съвещание”, “конгрес”. На български “сесия” е термин за пероид или от академичната година, или от тази на съдебните институции, но френскоезичните употреби на *Assises* се отнасят само до една съдебна инстанция. Като наблюдателен пункт обсерваторията е на върха на хълма, а сесиите протичат в комплекс сгради, разположен в основата на склона, по брега на Сона, които също принадлежат към архитектурното наследство на XVII и XIX век и са превърнати от общината в лаборатория на изкуствата под името *Les Subsistances*. Позицията на наблюдаващ обсъждането “обсерваторията” е заела след дълго предварително планиране на дневния ред на сесиите, след координирането на

От темата следва и насочването към определени автори, но при събирането им около една маса се търси балансът между различни гледни точки, а немаловажни се оказват и нюансите според езика и съответно националните романонови традиции, за които една или друга тема има различна тежест. Авторските имена близат в ползрението на избирания екип от изобилните класации или списъци новоиздадени заглавия, но след четенето им и обмислените мнения в екипа, тоест след ритуалното обсъждане, което се простира цели месеци. Включените в тазгодишната програма имена са над 50. Във всеки случай изборът има един принцип: да не е бърз и далеч да не се доверява на бързо произведените обобщения за романа или за писането. Обмислянето на имената и темите започва година и половина по-рано, както вече от пролетта е започнало нареждането на програмата за следващите, Пети сесии, месеци преди да се свика публиката на четвъртите. Това, което изглежда естествено пълзгане по темите и *laisser-aller* на обсъжданията, се опира на неколкомесечно обмисляне и избори. Опира се и на многобройните читатели, които изпъваха до краен предел амфитеатъра под остъкления покрив на стария лионски склад. “Сесии” се състояха в лионски книжарници, също с ателиета по писане или четене при ученици, колежани или студенти, във връзка с автори от Сесиите от месеци. 1700 ученици от 68 класа от 30 средни училища са подготвили критически работи върху книги на поканени автори, публикувани после в лионския ежедневник “Лион плюс”. И тъй, ако критическите е произведения нещо, то това са оценките на четящите юноши. А тъйко това е най-сигурната опора, че романовото изобилие ще има продължение, след като ще има и своите ценители.

От афиша:

Биология и литература

Жан-Клод Амејзен в диалог с журналистката Катрин Венсан

С въпроса дали природните науки се подхранват от фикцията бе открита темата за връзките между наука и литература, на която бе поканен видният учен Жан-Клод Амејзен, лекар и имунолог, член на комитети по медицинска етика. Негова изследователска област е клетъчната смърт, а животът на това невидимо клетъчно ниво като в епичен сюжет се дължи на доброволното самоубийство на едни молекули, за да гарантират оцеляването на останалите и на клетката като цяло. Този микробиологичен “сюжет” на удържане на живите молекули срещу сладкото изкушение на небието има и два първообраза от митологията: как Одисей или Орфей намират сили да се изтръгнат от песента на сирените. Сближението между наука и литература често се изтъква от грижливо обоснованото съвременно убеждение, че някъде в основата си и писане, и изследване съдържат предзададени модели, а от тази конструктивистка готовност да стигнем до фикционалната им първороденост, крачката е една. Но от друга страна, научно наблюдаемите форми и създадените от художници също се оказват удивително съпоставими, както по страниците на книгата “Когато изкуството среща науката”, автори на която са Жан-Клод Амејзен и Иван Броар (2007).

Разговорът обаче тръгна от една друга обща точка – младият Амејзен за бъдещо поприще е избирал между писане и наука. Везните се наклонили към науката и към медицината в частност поради едно съвсем етично предпочитание: защото чрез науката може да се добие по-добро разбиране за страданието и за това как да облекчим страданията. Жан-Клод Амејзен разви цялата топология на съотнасянето между литературна фикция и научен поглед към света (пък била той по презумпция уличен във фикционалност). Най-напред с това, че четенето на други автори те въвежда в света, но през тяхното виждане за този свят. Никога не виждаш света без визиите за него, но пък след въобразяването му може би намиращ по-верния път именно към реалното, когато можеш да го отделиш от породените от него фикции. Научното дирене би могло да се нарече и “научен превод” или по-скоро със словообразователното вариране на българския бихме употребили думата “преводачество”, тъй като научното изследване “прочита” и “разбира” изписаното в реалността, както четем и разбираме творбата. Движи го същото желание за споделиш своя прочит. Колкото до функционалисткото решение на дилемите, то не е опровергано, но остава извън тази рефлексия, тъй като книгата на учения носи разбиране за реалността, така както реалността е оставила следи в романовата фикция, без това да служи за опровергаване на тяхната творческа и изобретателска същност. Онова, поради което обаче се доверяваме на учения, и още повече на този от областта на медицината, е именно етичната първооснова на прочитите му – облекчаването на страданието. Разбира се, витаещата заплаха за подриване на научния конструкт поради предизградеността на въобразеното също бе спомената, но по повод невъзможното отделяне на създаденото от преоткриването на това, което са априорните представи, заложили във всяко съзнание, в това на учения също. С натрупването на опита от многото прочити обаче все по-сигурно става и единственото средство за преодоляване на този риск да се манипулира реалността в нашите представи, колкото и научно амбициозни да са те, и това е междусубективността – възможността един опит или една визия да се предаде от един субект на друг, споделянето. Всяка научна репрезентация на реалността носи белега на автора, на личността, която я е промислила, но и отпечатъка на други автори, на литературни или митични образи. Епичната картина на смъртта и живота в клетките ще се окаже сродна със стихове на Т. С. Елиът или на Г. Г. Лорка, или с разказа за Одисей, привързан към мачтата, или за песента на Орфей на носа на “Арго”. За биолога обаче въпросите са отпук насетне, защото ако приеме, че бележите са резултат от околната среда, от контекст, който пробужда някои процеси на унищожение, тогава какъв трябва да бъде медицински оправданият избор: да се спре ли унищожението, без да се променя средата (както Одисей налива востък в ушите на своите спътници), или да се намери противовисла (както песента на Орфей)? И до какви средства да се прибегне? А дали митологичните образи или изследователските схеми са първи, за Жан-Клод Амејзен бе невъзможно да отсъди. Не бихме се наели да ги различим нито в разбирането за клетъчната смърт, нито в

Сн. Давид Инясевски

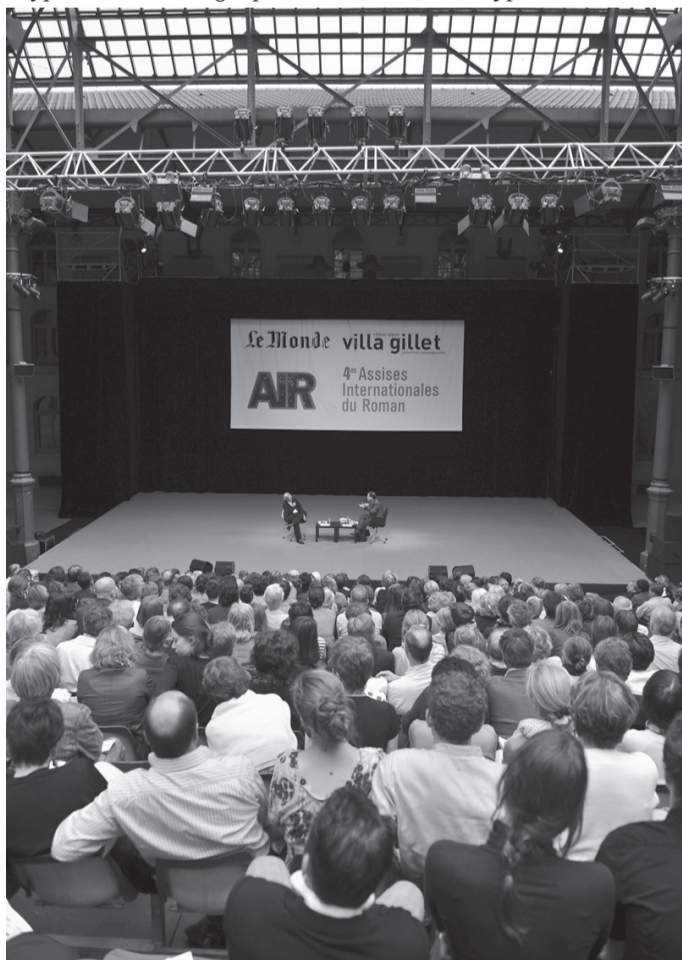
упованието, че произведеното от науката може да промени света, че новата визия за живото ще се отлее в ново поведение. Във всеки случай, отбеляза той, колкото и новите открития (както и нежеланието да се спогодим с тях) да повтарят предзададени схеми, нееднократно науката е показвала, че в крайна сметка светът е много по-различен от това, което си мисли здравият разум. Срещата на науката в лицето на най-хуманитарно ангажираната ѝ част, медицината, и на най-авангардните ѝ области с литературата очевидно стана възможно на терена на едно ясно разделяне на това, което е реалност, съществуващо и неподвластно на човешки избори, от нещо друго, което е човешки избор и виждане за тази реалност и което никога не би посмяло да претендира за пълното ѝ покриване, нито за разделяне на фикцията от научното, след като въображаемото е същност на човешкия ум. Наука и литература съдържат едно и също, доколкото в основата на фикцията, научна или литературна, е субективността, както и желанието за споделяне, междусубективността.

Биологът завърши със своето виждане за новия свят, светът станал тъй видим в молекулярното виждане, но според него най-интересното е онзи свят, който носим у себе си, както и това, че се разбираме помежду си.

Реалното – по-силно от фикцията?

Флоранс Обена разговаря с Мари Делпюшен, домакин на срещата е журналистката Рафаел Рерол

Среща, която предизвика голямо любопитство сред публиката. След месеците заложничество в Ирак Флоранс Обена, журналистка в “Либерасион” и репортерка в “Нувел Обсерватюр”, обявява, че заминава в Мароко да пише нова книга, всъщност заминава за Кан, но не този с филмова слава, а на север, подвизава се 6 месеца по кейовете на града и след това разказва в книга как търси работа и получава място в сервиза на фериботите. Също журналистка, Мари Делпюшен има книги, писани по фотографии. Така тя представя отделни човешки съдби, както и един от най-пестрите квартали на Париж – Бобини. Книгите на двете авторки тръгват от реалното, от реално случили се истории. Такива книги предполагат журналистическа добросъвестност, но и журналистически

Сн. Давид Инясевски

нюх, за да се уловят някакви крайни проявления на реалното, явно схващано като съвкупност от човешки истории или случки из една хаотична съвременност. Въпросите на срещата се въртяха около това как писателят “влиза” в реалното, по-точно как е преминало за Флоранс Обена безпроблемното скриване на идентичността, как е запазена самоличността на хората, които се появяват в книгите. Впрочем според двете авторки тези прототипи не са проявили голям интерес към литературното си въплъщаване.

Но личното им усещане е, че техните книги правят това, което е работа на журналиста, а именно да се каже истината. Много разсъждения те отделиха и за собствено писателския си подход, в който стилът на писане със все не е на заден план, особено за Мари Делпюшен. Колкото до истината, философите с не по-малка убеденост биха твърждали същото за крайния изход от своите рефлексии. Изглежда, че това приближаване до реалното предизвиква някакъв отпор у пишещия за него, а такъв стремеж за по-отчетливо обособяване личеше и в енергичната мимика и лаконичния говор на двете писателки. От друга страна, тъкмо сливането със средата и безличието са се оказали решаващи за успешното начало на мисията под прикритие на Флоранс Обена.

Успехът на такива репортажни книги отправя и един въпрос за жанровата рамка, а явно те изпълняват както задачите на социологическата анкета, така и на чистата фикция, отвеждаща в един неподозрян свят, доколкото може да има по-голяма изненада от неподозираното в реалния ни свят...

Уморен жанр ли е романът?

Дебат между А. С. Байъм, Лоран Мовиние и Антоан Компаньон, с домакинството на Александър Лакроа, главен редактор на сп. “Философи магазин”

Всички участници се обединиха около очевидното и с просто око: че умората на романа може единствено да се върти в ума на тези, които класифицират романите по жанрови схеми, тоест на критиците, докато романи се пишат, издават и четат с несекващ интерес.

Антония Байъм на прекрасен френски отнесе такава нагласа към една по-нормативно устроена критическа мисъл, каквато е френската. Може би френскоезичните автори усещат и потребност от напасване на практиката си с теоретичните и критическите формулировки, докато англопиещите нямат допирни точки с областта на теоретичното знание, затова за английския роман би могло да се съди най-вече по авторските постижения, по интересните романови творби.

А Антоан Компаньон, френският критик, литературен историк и теоретик, преподавател както в парижките Колеж дьо Франс и Сорбоната, така и в нюйоркския Кълъмбия Юнивърсити, демонстрира класификационната френска школа, определяйки номиналистки романа, който не съществува като жанр, а като различни романи. В “неедновременността на съвременното” едни от тези романи стават за литературната история, други пък се четат. Всъщност това не са две взаимноизключващи се множества, макар тези от първото да се четат по-рядко. Компаньон стъпи върху тази преценка за съвременното, подсказана от Зигфрид Кракауер, за да развие идеята за романа (и за съпътстващото го чувство за умора) във връзка с отпадналостта, която навява модерното и която като че ли идва от едно очакване за по-добро (или може би по-интересно?) живеене.

По повод тези настроения и в отговор на въпроса нужен ли е мит за напредъка днес Лоран Мовиние сметна за разумно да се ограничи просто до един мит, не непременно мит за прогреса, а мит. И най-вече, отнасяйки го към себе си като автор, със собствената му необходимост да пише.

С такова единодушие в разказваческата стръв на съвременността, когато разказването дори се използва като наративна терапия, изглежда ненужно за романа да се говори литературно-понятиенно. По-скоро той се оказва много пряк път към онова, което е нагласи и възможности на социалното поле. Оттук насетне преценката на писателя Лоран Мовиние отдели в това социално поле авторското удоволствие от писането в своеобразната бавност и чувствителност, които нито кино, нито историята не могат да придат на един разказ. Антония Байъм обаче заговори за една огромна липса от доверителен тон, който тази нужда да се разказва се опитва да компенсира. Тъй или иначе, най-удобната pista за рефлексията предостави Антоан Компаньон с очакването за френски романи, които “ще вземат историята в ръце” и ще прокарат връзките между онова, което е лична история и колективна, между личния мит и колективния. Както и с припомнянето на Бодлеровия образ за писателя, художник на модерния живот.

С това представяне на дебата, воден с финес и удивителна критическа прозорливост от Александър Лакроа, може би акцентът падна върху балансираното и поставено в ясни контексти красноречие на Антоан Компаньон. Липсва обаче проничният всеразрешаващ и окуражаващ четенето глас на Антония Байъм. Колкото за Лоран Мовиние, разностранните му съждения предадоха нещо от тази игра на асоциациите, която изгражда фабулите на аз-фикцията.

Литературен импулс и философски скандал

Петер Слотердайк в диалог с Жан Бирнбаум

Днешните философи щедро си служат с тълкувания, които тръгват от фактите на литературата и изкуството и философията по необходимост ще е едно от полетата, които се обсъждат на Сесиите. През миналите години поканени бяха Карло Гинзбург и Ален Бадиу, а тази година философът, който пренесе правенето на фикция върху полесражението на философските идеи, бе Петер Слотердайк. Превод на срещата не бе нужен, тъй като немският философ говори с лекота на езика на домакините, може би по-отчетливо и с по-равна интонация. През френския той съмия да демонстрира изразяването на философското през литературното, заслуга за което отгледане на усвоеното от френските философи. Засегнати бяха много теми, често преминаваха мисли, развити в негови книги, изплували ту в полето на феноменологичното, ту на историчното или на критиката. Доста “физиогномично” обаче се получи сценичното изпълнение на тази среща, особено благодатна да се демонстрира киничността, за която надъла е писал философът в “Критика на циническия разум” от 1983 г. Секунди след обявения час журналистът Жан Бирнбаум и Петер Слотердайк сягат около ниската масичка на подиума, отсипват вода в чашите си, отпиват и следва представяне на философа чрез припомняне на казаното от него за собствения му ситсипит на разочароването. Така се стига скоро до въпроса какво е мястото на литературата в този ситсипит, вместо отговор на който Слотердайк заговаря за философстването като коренно различно от всекидневието, като някаква ментална болест, аутизъм, по-скоро “изкуствен аутизъм”, който е приела философската атака срещу всекидневния разум.

Доколкото освен за Платоновия “Пир” за нищо, което да се свърже с литературата, не се чу в този отговор, запитването е повторено. Този път примерите за разочароването се отнасят до целия корпус антични автори, включително и до античния театър.

При претото задаване на въпроса Бирнбаум припомня славата на Слотердайк като *enfant terrible* на немската философия от 1980-те насам. Този път ролята на литературата е изведена от изобретението на новото писмо на гърците от финикийската азбука до раждането на духа на свободата.

Последва и четвърти опит на разпитващия журналист да получи отговор на същия въпрос, с което френският речеви етикет показа, че съдържа завидни заложби да омаловажава киническите жестове.

Доста преди отреденото за читателски въпроси време в разговора се намесва ненадейно и дама от публиката с въпроса: Какво означава «да се чете»? Понякога френският етикет не се спазва.

Все пак Слотердайк разказа за четенето на своето поколение, а оттам през търсенето на изказа на философското разгледа необходимостта то да се изразява през литературата, възползвайки се от субективния суверенитет на модерния разказвач. Докато ставаше дума за философизирането на романа с дисгресията при Лорънс Стерн, в левия ъгъл на подиума кацна гълъб и направи две-три стъпки под внимателния поглед на Жан Бирнбаум.

Слотердайк продължи с дефилософизирането на днешния роман, превърнал се в контейнер, който може да побере всичко.

Завършек и на тази среща бяха разсъжденията около перспективите, пред които изправя дигиталната революция на света. Токмова гълбока, колкото тази, която зръцкото писмо е донесло, тя обаче според Слотердайк открива ерата на колективното. На първи план в този случай се коментират последиците за класическия хуманизъм, както и стана на тази среща, струва си обаче да се запитаме какво ли може да се случи тогава със суверенитета на субекта и на разказвача, където философският изказ намира опора.

Biologie et littérature
Jean-Claude Ameisen en dialogue avec Catherine Vincent
Sculpture du vivant. Le Suicide cellulaire ou la mort créatrice.
Seuil, 1999.

Quand l'art rencontre la science (Jean-Claude Ameisen, Yvan Brohard). La Martinière, 2009.

Le Réel plus fort que la fiction ?
Florence Aubenas (Le Quai de Ouistreham. L'Olivier, 2010)
Marie Desplechin (La Galerie de Psyché. Nicolas Chaudun, 2009)
Raphaëlle Rérolle

Le Roman est-il un genre fatigué ?
A.S.Byatt, Antoine Compagnon, Laurent Mauvignier
Alexandre Lacroix

Impulsion littéraire et scandale philosophique
Peter Sloterdijk
Jean Birnbaum

Възможна ли е демокрацията? Тук и сега?

от стр. 3

обмена, че той не е справедлив, или еквивалентен. Или усещането, че след като няма общество с безкрайни ресурси, ресурсите са ограничени и трябва да има решение, с какво да се почне. Кой решава това? Политическата инстанция, политическата борба решава един такъв въпрос. Но този въпрос, справедлив или не, очевидно решен по някакъв начин, не задоволява всички интереси. Политиката възниква там, когато всъщност има несправедливост.

Това е парадоксът, а оттам и парадоксалното поставяне на въпроса: може ли да има справедлива политическа власт? Вярно, тук е власт, не говорим за политика, но въпреки това - тя е регулаторът (тук се позовавам на един френски политически антрополог, Жорж Баландие, относно границите на политическото). Само ограниченото управление е справедливо, казва Майкър Уолзър, защото се основава на едновременното зачитане на свободата и на равенството на индивидите. Значи - целият текст е пронизан от мясна връзка между свободата и равенството; той не може да си представи опозицията им, не иска да проблематизира противоположването им. Ще завърши с връзката между знанието и властта – това е съществена част от работата. Или по-скоро за онова, което ние виждаме в модерната демокрация – връзката между така наречените политически експерти, тези, които управляват, и това, което са политиците, онези, които се занимават с вземането на решения за общата стратегия на общността. Двете неща напоследък често се поднасят в дебатите, и в цялостния дискурс, като почти покриващи се. Дори неслучайно, бих казал, има една дискурсивна подмяна *управление–управляемост*, за да се говори за нещо, което е между технологията на управлението, или техническата страна на управлението, и онова, което е политическата страна на управлението. И аз мисля че тук тази подмяна, по отношение на нашето днешно дебатиране на демокрацията, е изключително важна. Един кратък пример от нашия живот последните 20 години: преговорите за присъединяването към Европейския съюз. В господстващия дискурс те се представяха като технически преговори. Значи: има някакви европейски постановки, които ние трябва да приемем. Всъщност това не са преговори, както ни се обясняваше, а просто възприемане на европейското законодателство. Добре, ако не са преговори от този тип, значи това не е политически въпрос, но какво по-политическо от възприемането на европейските закони в българското законодателство! Тоест, изведнъж се оказва в един порочен кръг; дори не, изобщо не е порочен кръг – тази подмяна е всъщност подмяна на политическото с техническото. Или това, което Уолзър казва: подмяна на управлението на експертите, което замества всъщност политиката. Експертизата замества политиката! Вярно е, той използва тук една метафора с Платоновия държавен кораб, където моряците спорят кой да хване руля и всеки претендира, че владее технологията и че може да управлява кораба, но Уолзър добавя: въпросът е в това, че да, наистина трябва да има някой, който умее да върти руля, но по-важно е накъде се движи корабът и това не може да го реши борбата на моряците. Дори този, който ще се наложи да хване руля, няма да има правото да прабви това. Накъде върви корабът - това трябва да решат пасажерите. В този смисъл политическото и технологичнополитическото са двете съвършено различни сфери, за които трябва да държим сметка.

Ще завърши с нещо, което ми направи особено силно впечатление, когато Уолзър говори за публичното и частното, разбира се, но в по-тесния смисъл на думата: същността на политическото и опасността то да бъде подменено от нещо, което е всъщност частно, или частноикономическо. Има много силни мисли, които Уолзър ни предлага, особено с неговия коментар за случая Пулман – онзи частен град, създаден от един магнат, който иначе изглежда прилично управлявано предприятие, общност. Само че там няма политика. Там има управление на хората, така, както се управляват вещите, а няма управление в смисъл на правене на политика. Коментарът на Уолзър е: ако господин Пулман е искал този град да живее като политическа общност, трябвало е да се кандидатират за негов кмет и да се бори с други кандидати, а не да го поддържа материално, точно като своя собственост, почти феодална собственост. Уолзър казва, че ако е известна максимата, според която властта развращава, не по-малко вярно е, че липсата на власт също развращава. Граждани, които се чувстват обезвластени, са не по-малко развратени. Допълвайки, че най-често срещаната форма на безвластие в САЩ днес се състои в господството на парите в политиката. Един толкова банален проблем, който свеждаме обаче единствено и само до нашия дебат за корупцията, където частни интереси се намесват в политиката. Всъщност става въпрос за нещо далече по-сериозно, за една далече по-голяма подмяна и тази подмяна – ще се върна към казаното преди малко и с това ще свърша – е подмяната на политиката с пазара. Не можем да си представим, че това, което се решава на терена на пазара, работи на терена на политиката. Нито изборът е същият, нито агентите са поставени в същите отношения, нито има такъв всеобщ еквивалент като парите, който да е приложим

в политическата сфера.

Антоанета Колева: За да преминем, с малко преднамерено олекотяване на тази толкова важна проблематика, към следващия събеседник, Емил Григоров, и предпочетената от него тема за моралния релативизъм и неговата възможна критика, ще вметна само, че доколкото знам в момента Роналд Дуоркин, за когото ще се говори сега, пише книга, която се казва *Истината за таралежите*, ето това наистина е релативизъм...

Емил Григоров: Преди да кажа няколко най-общии думи за книгата на Роналд Дуоркин *Възможна ли е демокрацията тук?*, ми се ще да сподея с вас защо харесвам, и то много, текстовете на този автор. Така ще оправдая емоционалните нотки, които със сигурност ще усетите да звучат в моето изложение, макар да смятам, че жанрът „представяне на книга“ донякъде изисква този, който говори да харесва това, за което говори и да не го крие от публиката. Харесвам текстовете на Дуоркин и като съдържание, и като форма. Съгласен съм с това, което се твърди в тях и съм възхитен от начина, по който твърденията се аргументират. В структурно отношение, те приличат на пледоарии. Не е нужно човек да познава биографията на техния автор, за да си даде сметка, че той е в еднаква степен философ и практикуващ адвокат. Както казва по негов адрес Хабермас, личи си, че мисли и пише, опрян на двеста години конституционно развитие. Удивително е преживяването да бъдеш едновременно в позицията на читател и на съдебен заседател, когато авторът убеждава да вземе категорично решение по даден въпрос. Малцина са представителите на хилядолетната традиция на западната социално-политическа мисъл, които желаят и умеят да овластяват по този начин своите слушатели и читатели.

Преди малко повече от шест години, пак по покана на Антоанета Колева, имах възможност да говоря публично за Роналд Дуоркин по повод на неговата най-широко известна книга *Да се отнасяме към правата сериозно*, която току-що бе излязла на български език, разбира се, в издателство КХ. Тогава казах, че той е един от най-блестящите изразители на тревожното усещане за залез на американската демокрация.¹ Казах го във връзка с прозиращото зад строго концептуалния му изказ безпокойство относно съдбата на индивидуалните морални права в САЩ. Още в края на 70-те години на миналия век той бе предупредил американците да не жертват правата, които имат срещу държавата, в името на колективните сигурност и интерес, защото по този начин рискуват да се лишат от най-силните си козове в отстояването на своята върховна кауза – тази на свободата и демокрацията.

За съжаление, близо тридесет години по-късно, във *Възможна ли е демокрацията тук?*, виждаме как безпокойството на Дуоркин се е превърнало в явен песимизъм: повечето американци се отнасят небрежно към моралните основания на своя политически живот и позволяват на правителството да ги надцква всеки път, когато счете за целесъобразно да ограничи техните права, за да гарантира сигурността и икономическия просперитет на нацията. Но големият зубец в случая не са конкретните граждански, политически, морални и социални права; тяхното ограничаване може да е временно, а ефектите от него – обратими. Големият зубец са базисните и, съответно, далеч по-абстрактни човешки права. В резултат от анализа на идеята за човешки права, Дуоркин стига до следното заключение: „Най-основното човешко право, от което произтичат всички други човешки права, е правото на човека властимашиците да се отнасят към него така, че отношението им да не нарушава тяхното признаване, че животът на този човек притежава вътрешноприсъща ценност, и че този човек носи лична отговорност за осъществяването си в живота си.“² Преформулирано като изискване, това означава, че правителството трябва да уважава **човешкото достойнство**, чиито два основни принципа – принципът на вътрешноприсъщата ценност на човешки живот и принципът на личната отговорност – не са нищо друго, освен абстрактни форми, съответно, на идеала за **равенство** и на идеала за **свобода**³. В този смисъл принципите на човешкото достойнство конституират моралния фундамент не само на американската, но и на западната политическа култура като цяло. Ето защо, когато с лека ръка се оставям да ми снемат отпечатъци за биометрични данни, да ме сбличат на летището, да отварят кореспонденцията ми и изобщо – да ме унижават, третирайки ме като потенциален престъпник, без да съм дал конкретен повод за това, аз предавам не само собственото си достойнство, но и това на моите съграждани (в космополитния смисъл на думата). А ако аз си позволя да оскърбя нечие достойнство, то със самото това оскърбявам и себе си като човешко същество. И в двата случая ефектът от унижението е с много по-широк обхват, отколкото изглежда на пръв поглед, но става съвършено ясен в оптикамата, зададена от Кантовото твърдение, че „уважението към собствената ни човешкост означава уважението към човечеството като такова.“⁴ Именно това твърдение е отправната точка на Дуоркин и когато обосновава деонтологически правата, и когато аргументира социал-либералните си възгледи, след като е предизвикал на спор своите опоненти (най-често консерватори, но понякога и комунистариисти) по наболели

политически и социални въпроси като тези за отношението на американските военни власти към облагане, за мястото на религията в публичния живот, за абортта, за браковете между хомосексуалисти и пр. Основната му теза е, че съществува не само каузална, но и субстанциална връзка между морал и право, етика и политика. Както позитивното право неизбежно асимилира в себе си морално съдържание, така и политическият живот на хората е – осъзнато или не – подчинен на морални принципи. С други думи, големият въпрос е не дали в правото и политиката има морал, а дали моралът, на който се опират съдиите и политиците е морално защитим, т.е. дали неговите принципи са достатъчно всеобщии и вътрешно непротиворечиви, за да могат да бъдат оправдани, без да се прибегва до лични вкусове и предпочитания, особени обстоятелства и културни променливи. Ако в законодателството, правораздаването и политиката ние се ръководим от съображения, свързани с интереси и ползи, а обосноваваме решенията и действията си, изхождайки от морални принципи, позициите ни са лесно уязвими поради вътрешната си противоречивост. Но не това е най-голямата беда. Най-голямата беда е, че в последна сметка отказът да се удържа кохерентността между принципи и поведение е отказ от автентичен живот или, ако повече ви харесва, загуба на личностен интегритет. С особена сила това важи за принципите на човешкото достойнство. Кой би могъл с ръка на сърцето да каже, че за него не е важно как живее живота си и че не е отговорен за начина, по който го живее?

Антоанета Колева: При финалната работа над книгата през цялото време си представях Дуоркин като виртуозен играч на танци с ножове, който подхвърля все повече и повече свистящи остриета във въздуха, а тяхното улавяне става все по-страшно и почти невъзможно, но също толкова и невероятно увеличащо – толкова опасна, фина, способна на невероятно тънки разграничения и тяхното съблюдане и множествено разизраване е неговата логика, която трябва да бъде удържана и в превода, във всеки превод... Но нека чуем Стилиян Йотов и неговия начин да „счетае“ Уолзър и Дуоркин, вероятно през темата за пълноценното гражданство?

Стилиян Йотов: Чувствам поласкан да говоря за тези книги, за това издателство и в компанията на тези приятели, които вече говориха. От една страна, да говориш накрая изглежда най-лесно. Много неща вече са се казали, усетена е нормата на добрия вкус, знае се вече как реагира публиката. От друга страна обаче, много глупаво ще изглежда, ако това, което кажа, вече повтаря чутото, а пък аз се бях подготвил, без да знам другите за какво ще говорят, и сега ми се налага наистина да импровизирам, за да не прозвучи нито банално това, което ще се опитам да формулирам, нито пък ей така на прима виста, за да бъде само някаква атракция и забавление. Първо, искам да кажа, че ако Емо толкова много харесва Дуоркин, аз много трудно мога да си избира лубим автор от тези двамата. И като ги видях в такава компания, издадени толкова близко във времето, просто някак си така се замислих: добре де, кое сега ще чета по-първо, след като и двамата толкова много ми харесват. Вярно е, едната книга познавах, другата съм все още слабо. Но нали са излезли на български, хубаво е да се види как всичко това е пресъздадено и как се вписва в наложилия се научен жаргон. Тука искам да ви кажа нещо, което може би са лични, може би ще влязат в някакъв разговор или ще са реплика към предните изложения, но аз винаги съм се възхищавал от това, как хора като Уолзър умеят да разказват. Ако не се лъжа, той впрочем е и историк, но всички онези, които традиционно в политологията ги обозначават като комунистариисти, те са невероятни разказвачи. Всички книги, които са “големи” в това направление, просто са едни приказки. Тони е издала и [Алис Гър] Макинтайър. Та Макинтайър просто е един роман с фабула и т.н. По същия начин, ако тука трябва да кажа коя е лубимата ми книга, написана от Уолзър, тя е „Exodus and Revolution“ (Изход и революция). Значи това е книга, която просто „лъти“ съм чел, тя ме е накарала да чета дори националната ни история по по-различен начин. Просто това е наистина книга с плът и кръв. Точно обратното, което правят либералните философи. Да вземем и последната работа на [Чарлс] Тейлър *The Secular Age*, безумно дебела книга, в която обаче също намиращ толкова много вметнати истории. И просто се чудих това философия ли е, или наистина някакво такова, по-плътна интелектуално преживяване. Тук обаче веднага смятам да кажа точно обратното за Дуоркин. Дуоркин, понеже взимам повод от Емил Григоров, няма по-скупна книга от *Империята на правото*. Това е наистина трошачка за нерви и това е книга, която ми се струва, че трудно се решава да преведат, впрочем, има я и на френски, но независимо от това колко бързо превеждат в Германия, на никой не му е хрумвало да вземе да издаде тази книга на немски език. Може би просто няма смисъл от това. Друг пример – вижте [Джоузеф] Раз, хубаво него го издадоха на немски, но затова че се намери някакъв частник, който да даде насила пари, само и само за да издадат една от книгите му. Независимо, че Раз не е чак такъв либерален, но пък е формалист, както Дуоркин или [Джон] Ролс.

Втора особеност: ами погледнете другите книги на Дуоркин. Че книги ли са това – ами това са сборници. Дори и при тази най-велика книга – *Да се отнасяме към правата сериозно* – човек се хваща за главата, питайки се защо отделни глави са тук, точно на това място, а не другаде.

12

Литературен вестник 16-22.06.2010

Да вземем и друга книга – *Моралният прочит на американската конституция*, – пак сборник от рецензии и други подобни. През 2006 г., паралелно с книгата за демокрацията, в която говорим днес, излезе *Справедливост в тояго (Justice in Robes)* за лобумите му съдии. Това е книга с предпочитания, но много трудно можеш да намериш фабула. Няма такава книга.

Емил Григоров: С изключение на една...

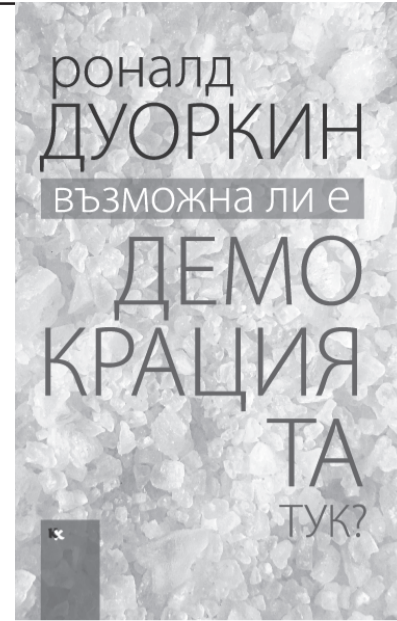
Стилиан Йотов: Именно - тази, която представям. Това е книга, в която Дуоркин е направил онова, което винаги ми се е искало да намеря при един такъв формален и либерален автор. Просто едно произведение, което да ти доставя удоволствие – хем да изглежда абстрактно и строго, хем да има някаква интрига. Тук глава по глава се препращат взаимно, има връщания – и в един момент се оказва, че Дуоркин е “стилист” – защото за стила на Дуоркин може също да се спори. Той пише по начин, по който преводачите се чудят какво да направят; уж всичко изглежда ясно, но има една специфична небрежност на изказа и понятийният му апарат на моменти започва да се различава от едни фрази, нюанси. И тук също, когато на финала на книгата Дуоркин разкрива представата си за демокрацията, като тя става “приятелска” или “партньорска”, започвай да се чудим точно какво иска да каже. В този смисъл Дуоркин е едновременно много аналитичен и ясен, но не е от онези автори, които пишат подобно на правенето на математическо доказателство. Тук обаче, при тази книга наистина съм съгласен с Емил Григоров, че е работа, в която той действително е заел позиция в един много труден период на американския публичен живот, проявил е страхотна отговорност и е написал книга, която, предполагам, дори и онези от вас, които не вярват, ще прочетат поне наполовина, още докато се връщат вкъщи. Това е, що се отнася до първоначалната отлика и невероятната близост. Защото Уолзър, дори в тази книга, която минава за негова най-главна – *Сфери...* – пак е успял да подреди нещата с един много хубав наратив като композиция, а Дуоркин като че ли явно е усвоил и този подход или е разбрал колко важно е да се опита да направи нещо и в тази насока. Така че, ако е необходимо някакво сравнение по посока на това, какво може да сблъска тези двама автори: то е именно това поднасяне на теорията по един привлекателен начин, начин, по който читателят може да стане бързо съпричастен. В този смисъл това е нещо различно от аналитичния стил, който очакваме веднага да ни заблудее откъд Океана. Същинският проблем обаче е този, който е обявен и анонсиран в поканата за разговор: аз мисля, че ако има нещо, което никога не съм могъл да приема като добро постижение в групата на вече споменатите комунистариисти, е това, какво значение за тях имат основните права, или човешките права. Няма защо да се лъжем, но мисля, че [Аласдър] Макинтайър дори не е употребил израза в книгата си *След добродетелта*. Не знам пробвали ли сте да намерите нещо за човешките права там. Това просто не е тема на това произведение. В този смисъл, според мен невероятно преоткриване на многоизмерността на справедливостта, и изобщо връщането ѝ “на сцената” след Ролс, това, което направиха хора като Уолзър, е да покажат нейната сложност, възможността да се говори за други аспекти, а не само за онези, които бяха вкарани само по либерална линия – страшно минимални, страшно формални, включително и при Ролс, и при [Робърт] Нозик. Обаче онова, което им се изплъзна, е въпросът: справедливостта дали трябва да се дефинира безусловно, може да се закопчи извън такива субстанциални, но локални принципи, и да е гарантирана на човешкия индивид изобщо. И в този смисъл това е в сила за всички останали комунистариисти. Е, при Теилър има уклончиви отговори, доколко това нещо е въпрос на културна специфика и пр., но все пак - при тези автори решението за правата никога не е особено ясно. И това за мен е бил някакъв страхотен вакуум. Затова пък, въпреки всичко, смятам, че именно в *Сфери на справедливостта* има една втора глава, която е посветена на членството, която излъква сред всички останали, в този смисъл, независимо колко многогранна и комплексна е темата и за справедливостта, и за равенството, налици е едно обособено ядро. Значи, има един въпрос на въпросите – и това е въпросът: какво представлява гражданството, какво представлява пълноценното гражданство? На този фон: Каква е възможността ние просто да обитаваме някаква територия, да сме допуснати там като гости, като посетители, постоянно обаче да се усещаме чужденци, гостарбайтери, метеки и така нататък? Всичките тези възможни сенчести полета на присъствието и на недействителното членство и включване в една общност излъкват, и според мене напълно се отличават от всички други глави и теми в книгата. В този смисъл, независимо, пак казвам, от известната девалвация на темата или незаинтересоваността към въпроса за правата, има един аспект, който ми позволява да приобция Уолзър в полето на застъпниците по темата. Впрочем неговата подкрепа за бомбардировката на НАТО над Югославия стъпи точно на тази идея, че населението в Косово не просто е жертва, не че му готвят геноцид, а му се пречи – след като се е опитало, – пречи му се да се самоопредели. И затова му е посегнато на толкова основно право. Това беше позицията на Уолзър в онова война. При Дуоркин, напротив, темата за правата е перманентна. От една страна, тя е спретната в заглавието на най-известната му книга [*Да се отнасяме към правата сериозно*], от друга страна обаче, примерно по отношение на социални права, дори в двете му най-прочути статии за

равенството вие не можете да ги видите гарантирани като права. Има принципи на организиране на застраховката – т.е. принципи на преразпределение, принципи на организиране на ресурсите, но там той, в онзи по-ранен период, все още не се е осмелил да говори, че това са територии, които би трябвало да са гарантирани, и то като права. И си мисля, че онова, което наистина придава страхотното значение на тази книга на Дуоркин, която представям, е едно ядро, подобно на членството при Уолзър. По-скоро това са две неща, но едното донякъде вече се каза в предните изказвания – невероятната връзка между право и морал. Затова сега ще си позволя да подхвърля едно, така на пръв поглед, съвсем наивно разсъждение: Дуоркин неведнъж дори е споменавал: тези хора, от които съм се учил – позитивистите – са намерили толкова хубава разлика между право и морал.

Законите винаги имат конкретен автор. А моралът – кой е неговият баща? Знае ли някой кой е постановил която и да вземете морална норма? Помагай на ближния си, не убивай и т.н. Вярно, що се отнася до „Не убивай“, ние знаем кой кому е казал, но така или иначе тези норми, за разлика от юридическите, са извън времето и пространството. Значи, наистина имаме една специфична разлика. И Дуоркин е човекът, който съумя да види съвсем практически в конституцията връзката между морала и правото. Конституцията е едновременно елемент на правната система и заедно с това е ядро на един политически проект, в чийто център или тъкан обаче има заложено морално съдържание. И това не е само в тази книга, която ни е събрала. В тази обаче, това, което Емил Григоров толкова добре изтъкна, е един проблем – в либералния лагер напоследък се търсят едни страшно минимални права: права много, но онези, които заслужават да бъдат наречени човешки, са съвсем малко. Право на някаква телесна сигурност, възможността да имаш право на самоопределение и - горе-долу толкова. Това обаче, да вкараш тук въпроса за достойнството (нещо, с което се гордее само основният закон на Федерална република Германия), не е тема на почти никакво конституционно производство; и що се отнася до съдебното производство в англоезичния свят - да можеш да му придареш не само риторична форма, а да го изведеш в съдържателен план (защото не са само тези два принципа, има още два допълнителни, според мене), това показва една невероятна способност ние днес да сме на път да очертаем морални критерии в рамките на либерализма, с чийто помощ наистина да разширим периметъра на онова, което е не просто риторична фраза - човешко право, - а е човешко право, срещу което ще стоим и някакви задължения. И те няма да са само в областта на оцеляването, а ще са и на свободата на вероизповедание, и на облагането с данъци в областта на преразпределението и възможността за образование. И ключът за всичко това е предложено в новата формулировка за достойнството. Аз смятам, че това наистина е страшно интересен нов развой, и независимо от това, че Дуоркин наближава 80 години, това е толкова свежа находка, че моето очакване е, че до няколко години ще видим колко книги ще носят в заглавието си думата достойнство. Впрочем вече и аз имам такава.

Въпрос на Георги Янчев, студент IV курс философия, Софийски университет: Дуоркин казва, че няма да развива теория на естествено право и че това е немислимо, като се имат предвид годините, в които е писал. Защо в последните си книги той започва да гледа толкова морално на Американската конституция и същевременно е толкова критичен към конкретната американска политика и правна система. Защото, ако отидем към една политическоморална рамка, ще видим, че той говори само за Шатите, а „достойнството“, ако се основаваме на општа или на принципите на естествено право, трябва да важи за всички държави, за всички епохи... Така че, той говори типично за пространството на САЩ, за търканията между републиканци, либерали и демократи, и същевременно засяга общата тема за достойнството. Не се ли обръща по този начин към естествено право?

Стилиан Йотов: Въпросът на пръв поглед е лесен за отговаряне, обаче нещата са доста сериозни. И проблемът е, че въпросът за достойнството има страхотна предистория. Но в случая въобще не става дума за това, че Дуоркин едга сега е открил този въпрос и можем да кажем: хайде, най-сетне... И стоицизмът, особено в Рим, а по-нататък и по време на християнския период, и в Ренесанса ни са предоставени невероятни разбирания за достойнството. Заедно с това обаче, на езика на юристите това е изключително неясна тема. И според мене сериозният проблем е, че за достойнството може да се говори по два различни начина: единият е страшно субстанциален и метафизически, както традиционно се прави, и тогава то не е задължително свързано с правата. Пример: ако не се лъжа,

робът се казва Онисим; той случайно е попаднал в затвора заедно със свети Павел, докато онзи май чака екзекуция... ; та св. Павел пише едно писмо до господаря на този роб, което робът да пренесе; оказва се, че робът не само е избягал, но е и ограбил господаря си, но... „попаднал в затвора на хора“ и получил това писмо. Какво пише в писмото? Нещо такава: аз ти връщам този роб, или го пращам да си гоиде у дома, вярно, той те е обрал, но сега ти носи цяло богатство – носи

ти вярата със себе си, и ти се отнеси с него достойно, като с човек. Прекрасно – значи и в роба има човешко достойнство, християнството го зачита. Моят въпрос е: като се връща робът и носи толкова богатства в себе си, продължава ли да е роб? Историята не казва нищо, но е напълно възможно и да не е бил освободен. В този смисъл ние можем да зачетем достойнството на роба, без да го освобождаваме, без да го лишаваме от робския му статус. И в много отношения тази възможност да признаеш на някое достойнство, да уважиш достойнството му, е някакво пределно съжаление, но това изобщо не означава, че ти си му дал някакви други свободи. Продължението на историята с Онисим я познавате всички – героят от *Чичо Томовата колиба*: много достоен човек, който страда постоянно и какво ли не преживява, носи зрънето на достойнството в себе си, всички му се възхищават, но същевременно той си е роб. Това, което реалната правна система направи след Втората световна война, е да погледне на въпроса за пряката връзка между права и достойнство. И тук сега възниква наистина изключително труден догматичен въпрос: достойнството едно право ли е, или е някакъв принцип, който обаче защитава правата? И може би най-ярка илюстрация на това е германският основен закон, в чийто първи член се казва, че човешкото достойнство е ненакърнимо, от него произтичат задължения на всички, и благодарение на това ние всички имаме и неотнимаеми права. Значи, налици е една изключително сложна фигура, в която нещата хем изглеждат тавтологично, хем достойнството обаче е някаква ценност, нещо, винаги остатъчно, от която следва принципна забрана да бъдат инструментализирани хората. И според мене това е дало основание по някакъв начин на писаното от Дуоркин, но не само на Дуоркин, защото, разбира се, има вече американска традиция – Луис Хенкин, доколкото мога да преценя, също 1993 година, т.е. когато и Дуоркин пише *Моралният прочит...* Хенкин прави първия сборник, акцентирайки върху темата за достойнството в Американската конституция, и там се оказва, че в много от практическите решения на Върховния съд се появява възможността да третираме хората така, че, ако и да е справедливо, да не нарушим достойнството им. Например: в затвора те ще бъдат справедливо наказани, но без да бъде засегнато достойнството им. С обидите нещата стоят по-различно, понеже в Америка, както знаете, Първата поправка на Конституцията на практика дава неограничена свобода на словобизлиянето. Но дори там все пак има възможност за нюансиране на болезнените последици: едно е да бъдеш обруган, друго е да бъдеш обезчестен, още по-друго – да се посегне на човешкото ти достойнство. И в този смисъл това е един вариант на абсолютно, пределно смачкване. След немската традиция и зародишите в Америка има и трета вълна; това, според мене е Маргалиш. Авишай Маргалиш с книгата *Descent Society*, като лесно се разбира, изтъкна, макар и без да засяга въпроса за правата, въпроса за пределите, в които се нарушава човешкото достойнство. Маргалиш общо взето е приятел по-скоро на Уолзър, с него са съавтори, но така или иначе това е една интелектуална среда, а аз лично не знам защо и как при Дуоркин се възроди тази тема, но явно е, че тя е обща, че набура скорост и това му е повлияло.

А сега съвсем конкретен отговор на вашия въпрос – това не е абсолютно никакво връщане към естественоправните традиции. Това е страшно модерна фигура, с която да имаме морален център за преценка на човешките права, за да не е той фокусиран единствено върху оцеляването и правото на самоопределение на политическата общност, които днес са най-лесно и безспорно признатите човешки права.

[В останалата част от дискусията, която тук не е възпроизведена, участваха още д-р Даниел Смлов, Емил Коен, доц. Силвия Минева, доц. Мария Димитрова и др.]

- 1 Вж. Е. Григоров, „Смисълът на индивидуалните права“, вестник „Култура“, 11/2004.
- 2 Р. Дуоркин, *Възможна ли е демокрацията тук?*, КХ, София, 2010, с. 60.
- 3 Според Дуоркин тези два идеала не се изключват взаимно, а напротив, всеки един от тях е аспект на другия.
- 4 Р. Дуоркин, *цит.свъ.*, с. 36.

Албания и Алефът

“Алеф” е името находка на едно списание, което от края на 90-те и до днес събира около себе си младите поети в Албания. Прочетох текстовете им на гръцки език в един сборник, съдържащ 17 автори на възраст между 45 и 25 години, и признавам, че бях впечатлена – жива, разнообразна и смислена поезия (каквото и да означава последното определение). Позволих си да преведа на български няколко стихотворения, които особено много ми харесаха, с помощта на автора на сборника, поета и приятел Ромео Чолаку. Също така ми се стори, че един разговор с него за литературния живот в Албания би съдържащ немалко интересна информация за читателите на единственото българско литературно издание.

Яна Букова

Яна Букова: Как се създаде списанието “Алеф”? От него ли започна всичко?

Ромео Чолаку: Да. Появи се след 40 години забрана на какъвто и да било достъп до литературата, която се създаваше на Запад. А това бяха години на важни събития в съвременната литература и особено в поезията. Раждането на списанието всъщност бе резултат от необходимостта да бъде запълнена тази празнота. За литературните списания така или иначе не съществуват лесни времена, но нещата в Албания през изминалото десетилетие бяха особено трудни. Първият брой излезе през 1997 г. Тогава страната ми буквално се намираше във война. Хората се бяха вдигнали на оръжие, защото бяха загубили всичките си спестявания в “пирамидите”. Как при тази ситуация се намериха средства за издаването на литературно списание, остава нещо наистина изумително. И не беше само въпрос на средства. Друга трудност – днес си спомням за това с носталгия – беше намирането на оригиналните произведения, от които да превеждаме. Както казах, основна цел на списанието беше преводът на някои значими текстове, които дотогава бяха останали напълно непознати за нас. Спомням си с носталгия настоятелността, изобретателността и радостта след това, когато успяхме да се доберем до някои от тези книги. Изглеждаше сякаш това е още една от множеството очарователни трудности при превода. През първия период от съществуването си списание “Алеф” издаде 15 броя. После спря за известно време по финансови причини, но наскоро излизането му започна отново и се появиха вече два броя. Трябва да подчертая, че съществуването на списанието, което се смята за важен факт от културния живот на страната ми, се дължи в най-голяма степен на упорството и себеотдаването на Генция Цоцолу, един от най-добрите поети от моето поколение.

Как би определил с няколко думи поколението автори около това списание?

- Това е поколението, което се появи след дългогодишното “заблацияване” на литературния ни живот и донесе радикални промени в албанската поезия. Благодарение на него за първи път тя се намери по същите пътеки и в същия ритъм, в които е европейската поезия днес. Едно поколение, което започна пътя си не оттам, където преди 40 години насилствено бе спряно албанското поетично слово, а оттам, където щеше да се намира, ако бе имало едно естествено развитие.

Четейки биографиите на поетите, впечатление прави, че повечето или живеят, или са живели за големи периоди от време в чужбина. Отрази ли се това на литературната им идентичност?

- Несъмнено. Влиянията на чуждата поезия нямаше да са в такава степен плодотворни, ако тези поети не бяха преживели отблизо езиковото общуване с европейската и американската поезия, но и със съвременната литература като цяло. Една от отличителните черти на това поколение е именно близката връзка с чуждата поезия, нещо, което в миналото почти не беше се случвало.

Повечето от тях са и преводачи. Както знаеш и ти самият, преводът, особено на поезия, е “неблагодарна работа”, времето, което влагаеш, за да я свършиш добре, никога не е заплащано адекватно. Съществува ли някаква нагласа у младите поети да работят “за идеята”, както се казва, с единствена мотивация любовта си към поезията? Или прекалено разкрасявам картинката?

- Младите поети откриха своите учители в чуждата поезия и това е причината да ги превеждат. Така или иначе няма смисъл да превърнеш превода в професия. Заплащането е твърде слабо. Мъчиш се над една книга цяла година и накрая получаваш една месечна заплата. Пък и издателите твърде често се задоволяват с набързо свършена работа, възлагат я на студенти по филология или на някакви случайни хора, които никаква връзка нямат със словото. В последните години съм виждал шедьоври на световната литература да се превеждат по направо невъзможен начин. А жалко, защото имаме добра преводаческа школа в Албания.

В този момент в Албания се издават три литературни списания, съществува и Фестивал на поезията. Как се намират средства за всичко това в една малка страна с икономически проблеми?

- Най-доброто време за албанските литературни списания – парадоксално – беше времето на най-голямата бедност у нас. През деветдесетте. Цареше голям недоимък, но заедно с това съществуваше огромен глад за знания. Тогава, в първите години след пагането на режима, имаше още повече списания. Спираха, започваха отново. Ние самите, пишещите, чукахме по всички врати. На държавата, на бизнесмени, на различни организации. Някои се отваряха и получавахме съдействие. Не малко помогна и известната фондация на Джордж Сорос. Днес са останали три списания: “Алеф”, “Mehr Licht!” и “Poeteka”. Около последното се организира и годишният Международен фестивал на поезията, на който са идвали значими поети от други страни. Има четения, разговори, екскурзии из страната. Изобщо хубаво изкарване за някъде около седмица.

Какво е положението с издателствата? Трудно ли е да публикува някой стихосбирка?

- Както навсякъде, повечето издатели избягват да се занимават с поезия, страхуват се от нея, бих казал. За щастие съществуват и такива, които вярват, че с публикуването на една добра стихосбирка печелят авторитет за издателството си. Това са обикновено преуспяващи издателства, които изкарват печалба от други жанрове – романи или исторически книги. Тези последните много се търсят в Албания, а струва ми се, и в целия ни регион. Сега, дето целият глобализиран свят се мъчи да се освободи от травматичните си спомени, балканските народи се сетиха да разчепкват дрязгите помежду си. Но да, за да не се отклоняваме от темата, има много издателски къщи в малка Албания. Над сто. Затова поезията, макар и трудно, все пак успява да си намери пътя.

Съществуват и държавни награди за литература и превод. Как се връчват?

- Държавните литературни награди се смятат за най-престижните в страната. Връчват се от специална комисия, която разглежда издадените през годината

книги, и възлизат всяка една на 3000 евро – годишното възнаграждение на един държавен служител в Албания. Такива награди се дават ежегодно за поезия, сборник разкази, роман, превод и др.

Богатството от гласове и виталността на съвременната албанска поезия са, признавам, впечатляващи. На какво се дължи този устрем?

- Със сигурност един от източниците му са неразработваните досега възможности на албанския език. Като изключим няколко редки случая, търсенията по отношение на изказа никога не са били приоритет в албанската поезия. Това бе наложено от историческите обстоятелства. Поезията, но и почти цялата албанска литература открай време бе служила – доброволно или по принуда – на религиозни, национални и други идеологически цели. Сега, когато се освободихме от всичко това, усетихме, че под една голяма територия на албанския език съществуват скрити невероятни съкровища. Време е да бъдат извадени на бял свят. Освен това, тъй като години наред бе имала нещастие да бъде пропагандно средство, нашата поезия не беше се занимавала до днес с вътрешното приключение на човека. Устремът, който правилно отбелязваш, се дължи именно на тези лишения.

Бих искала да кажеш няколко думи и за младите албански прозаисти. Доколкото знам, някои от тях са доста добре приети в чужбина, преведени са на множество европейски езици.

- Наистина има една част от западната читателска публика, която проявява интерес към албанската проза. И това е разбираемо. За почти половин век бяхме напълно затворена страна. Никога от т.нар. социалистически страни не е била така изолирана. Макар да бяхме толкова наблизо, нищо не се знаеше за нас. Това лобопитство е, струва ми се, причината Вирион Граци, Илиет Аличкай, Фатос Конголи, Бесник Мустафай да имат добър прием на големите книжни пазари. Най-преведжани са романите, които описват ужасното ни положение по време на диктатурата. Четат ги чужденците и не вярват на очите си. Представи си в какви условия бяхме свикнали да живеем... Някъде другаде бях казал, че докато латиноамериканските автори създават една магическа картина на действителността, на албанските им колеги по-скоро се налага да “окастрият” действителността, за да бъдат убедителни.

Говорейки за съвременна албанска литература, не можем да не споменем и името на Кадаре (колкото и да съществува рискът да ви е станало вече изморително това). Много е важно по мое мнение за един “малък” език да притежава световно признат писател, чиято известност да го поставя върху литературната карта на света. Но сянката на тази известност не става ли малко тежка за по-младите?

- Да, особено за прозаистите. Това е предизвикателството към албанската проза днес: да се освободи от вече тежката сянка на Кадаре. В смисъл да се стреми да създаде нещо различно и същевременно равно по стойност. Кадаре е безспорно голям автор, творчеството му е огромно за нашите мащаби. При всички случаи младите само полза имат от това творчество, защото, от една страна, поставя левтата високо и от друга, както каза и ти, привлича вниманието отвън върху албанската литература.

Ромео Чолаку

Роген през 1974 г. в Саранга и завършил филология в университета в Гирокастер. Автор на две стихосбирки, един роман и един сборник разкази. От 1999 г. живее в Гърция. Занимава се с превод на гръцки и френски поети.

Константин Палеолог съветва своите посланици, 1451 г.

След смъртта на султан Мурад II последният византийски император изпраща посланици до всички народи на Европа, призовавайки ги на обща война срещу отоманската заплаха.

Отдайте се на делото си с всички сили,
а какъв ще е плодът му не се тревожете.

И ако никого не убедите, не ще е неуспех,
съвестта ви поне ще бъде спокойна.

Само прави да са думите ви, дори да не успяват
да стигнат до ума или до сърцето.

В началото недейте търси думите,
а начина, по който ще ги изречете.

По-сетне не това, което ще речете,
а каквото ще оставите неказано.

И даже не това, което ще бъде неказано,
а начинът, по който няма да е казано.

Посетител в трапистки манастир разсъждава върху поезията

През 1664 г. в абатство Ла Трап в Нормандия е създаден суровият и аскетичен орден на трапистите, сред каноните на който е и обетът за дълговременно мълчание.

Поетът се ражда както всички хора.
Днес поетите се раждат – най-често – в родилните домове,
нещо, което едва ли се е случвало с поетите на романтизма,
колко повече с древните лирици.

Поетът прекарва детството си както всички други:
привлича го тоест пулсацията на природата,
напролет замъглява прозорците с дъха си,
наесен ги избръсва и провижда нещо
от своята бъдеща памет.

Поетът се влюбва както повечето хора:
признава на глас любовта си, не пише писма,
понеже писаната дума поражда винаги съмнения
или защото, както всеки крадец, избягва да оставя следи.
Влюбеният поет не трие замъглените прозорци.

Някой ден обаче, или някоя вечер,
някоя нощ от последните на есента
(независимо дали е бил щастлив
или нещастен в любовта си)
оставя прозореца, отваря вратата
и кани градината вътре.

Градината не му отказва, влиза.
От този момент е започнала зимата.
(Това едва по-късно поетът го разбира
и се измъчва. Но има ли избор?)

Тогава слага на масата един бял лист
и сяда пред него.
Остава пред него замислен.
Години седи пред белия лист.
Цял живот седи.

Арбен Дедия

Роген през 1966 г. в Тирана и завършил медицина със специалност хирургия. Автор на две стихосбирки. Живее в Италия, където преподава в университета в Падуа. Пребеждал е Данте, Кавалканти и др.

Тунел

Този тунел през който някога минавах радостно
с влака в детството през лятната ваканция
е утробата на майка ми докато се раждам
и това уплашено свистене в мрака на тунела е
моето тяло когато се плъзга между бедрата на майка
ми
и тази светлина далече в края на тунела
от която ми секва гръхът тази вихрушка
цветове която ме връхлита ненадейно
е смъртта красивата смърт която очаквам.

За акитата на сина ми

Няма червейчета в тях
- почти миришат хубаво -
не са ни прекалено кашкави
ни прекалено твърди
и съм спокоен
синът ми, о.к., расте
... расте
утре няма да го мъчи
колибактерията на времето
утре
когато няма да ги назовава
с умалителни имена
понастоящем обаче
важното е
че с тези акита
всичко върви на добре във Вселената.

1969

Внимавай с циганите – казваха ми –
крадат деца.

Но аз си играех с тях...

Наистина
крадяха: пълни с деца
бяха колибите им.

Но мен ме оставиха
между боядисаните стени.

Луиета Лешанаку

Рогена през 1968 г. в Елбасан и завършила филология в Тиранския университет. Автор на четири стихосбирки. Сборник с нейни стихотворения е публикуван в САЩ.

Изповед в трето лице

Появява се,
когато започнеш да търсиш един мрак подобен
на теб самия, както римуване със следващия стих,
малко музика или жамяна на възлеродния двуокик
както при цветята нощем,
появява се – съзнанието,
че си на четиридесет.
И само е въпрос на стил
порядъкът, в който всички тези неща
ще бъдат подредени.
Защото не се очакват нито сблъсък, нито гръм,
най-силния удар вече си го понесъл,
както най-първо в носа статуите.

Една жена близо до четиридесет
е сянка, която търси предмета си,
говорене в трето лице;
поредица уроци с червени бележки в полетата
и подчертавания. Празното между редовете
е както плътта, както тялото
- поспиране за миг пред вратата на зъболекаря,
откъдето лъха на арсеник.
Опит... опит... опит...

Малки зигзаги и усещането за завършеност,
с която копирената ларва изяжда листото на
черницата,
започвайки от острия му край.

И се примиряваш: слагаш ред в чекмеджетата
и правиш йога,
тренирайки душата на стартовата линия
на постоянни възходи и падове.
...Когато приближиш четиридесет
или по-точно: ако приближиш четиридесет,
защото да бъдеш на четиридесет понякога не е закон,
а избор,
както избираме в парка онази пейка,
обърната с гръб към пътеката,
когато не чакаме никого.

Парид Теферичи

Поет и художник, роген през 1972 г. в Каваля. Завършил информатика в Тирана и икономика в Милано. Автор на две стихосбирки. Пребеждал е Дилън Томас и др. Понастоящем депутат в албанския парламент.

В перспектива

ДОНАТЕЛО
В перспектива каруците се движат само с едно колело,
конете се крият зад опашките си, дърветата – под
тревите,
хората нямат ръце, за да помахат за сбогом.
Какво от нас, освен погледа, би оцеляло там?

ПАУЛО УЧЕЛО
Човекът, в перспектива, е своят поглед.
Най-силната ни точка, онова, което последно се
предава,
е мястото, откъдето се виждаме за последно.
От него и само от него лостовете на светлината
успяват да ни издигнат до нашата стойност.

ДОНАТЕЛО
Разстоянието е стената, която ни отделя
от истината, от образа.

ПАУЛО
Стената, върху която истината хвърля сянката си
и така ни позволява да очертаем образа ѝ.

ДОНАТЕЛО
Но там светлината, колкото и силна, все не достига.
Как може погледът да е достатъчен?

ПАУЛО
Не смесвай погледа със светлината.
Орача и пръстта смъртта ги смесва.

ДОНАТЕЛО
Именно. В перспектива всички сме мъртви.

ПАУЛО
Ние сме своят поглед. А смъртта – само образ.

Поетът

Удрят ме там, където не съм.

Случва се да повдигнат ръцете ми от масата,
за да видят дали не съм отдолу.
Случва се да се отмествам, за да направя път на някого,
тръгнал да ме търси.
Случва се да ме подпалват,
за да ме дият в мрака.

Дори да ме строят в редица
пред стената за разстрел,
нак няма да ме уцелят.

Преведоха РОМЕО ЧОЛАКУ
И ЯНА БУКОВА

15

Американски етюди

Катерицата

Бостън

Докато ние сме летели
преплувала е тя през океана
И ето я сега отсреща
с къбло незнайно в лапи
наполовина глобус
а другата шишарка

Товара скъп понесла
не би могла навярно
от ствол на ствол да скача
Ако реши и повери ни
ще можем ли да го опазим

Превземала е тя земята
достоеен господар да стане
Затуй когато огладнее
меридиани ще олющим
зрънца да ѝ предложим

Урок по Пикасо в Йейл

В подножието на голяма картина
присядат нехайно-тийнейджърски

Те имат очи от маслини
досущ като него
лица от маслини
а той е с маслиново млечно
ръце от маслини
а той е с костилко маслинови

О тези картини
с неистови мазки
и фигури тъй причудливи

Когато надмогнат
страха от статива
навярно и те ще умеят
тъй както наяве го сторват
увлечени в танца

Памет

Гората в резервата беше детски рай
Без съмнение индианците преди капитан Керни
бяха открили това съкровищно дори сакрално място

Уилям Джей Смит
Автобиография

Добавям пещерата
око на земя ослепяла
ухо, през което вопли прииждат
и пъплят в разсъдъка мътен на времето

Пристигнал от другия край на земята
издирил бих някой
пра пра правнук на Големия Огън
водач да ни бъде той по старините

Аз съм съименник негов
израснал в руини
наблизо до Дунав
в игрите си детски размахвал
нож кремъчен от неолита
тракийски щит, копие римско

Привикнал на всички приятел да бъда
особено на пришълците

"Städtische Zeitung library of
Metropolises"

Хляб

Сентрал парк

пръчица троха троха троха
троха и пръчица троха
троха
троха и пръчица
пръчица троха троха

От ръката на дете посипани
морзови сигнали сякаш
Гълъб ги съзира
втори, трети
лакомо врабче
без него как ли

Откъм бюста на Самюъл Морз долита
и кълвачът
но не сварил нищо
от дървото близко горко му почуква

Бродуей

Тишината
тайно разкрива ми
всичко
всичко

Коса

А Глъчката
земната Глъчка
която за миг
в тишина се превръща

Магията щом си усетил
макар и за пръв път пристъпнал
ти вече си зрител най-верен

В миг следващ
и сцена поискваш
подобно на всички
дошли тук и честно поели
съдбовния жребий
да бъдат на сцената
и около нея

Внезапна гледка

Гражданите на Кале
в градината на Станфорд

Дали ги е телепортирал някой
или пък трупа мимове представя
етюд от сцената прочута

Подобно на Кале в обсада е земята цяла
Как вие Гражданите на Света
зложници на толкова безумства
отвън стените и отвътре
човечеството ще опазват

Юбилей

Сан Франциско

Летящите хора

Приели ни за местни жители
летейки
упътват се по нас
пристъпващите долу

С разперени ръце-криле
прелюбопитни
провират се в кръстовища надземни
от здания антени и ята на птици

Когато Златен бряг достигнем
по някакъв инстинкт навярно
ще пожелаем
вместо тях да литнем
Дали и те
да ходят по земята ще опитат

Пронизващ вятър
сякаш че сибирски
достигнал този Южен град
ни следва
Но ние шестваме и търсим ненаситно
пространства
кътчета все нови

Докато там
от малката галерия излезе
човекът строг и позове ни властно
Ще приближим
готови да се върнем
те в своите убежища картините
а ние - от маестро Марк Шагал далечко

Долината

Любопитникът гуцер

Погълнат всецяло
с очи от човешките по-доверчиви
от соколови по-ненаситни
с изопната шия нагоре до възБог
готов да открие
движение най-мимолетно

Стои той на склона
а мисия друга си има
пазител на вечните тайни
заклучени във пещерите

Над Атлантика

Не е далеч денят когато
разкъсаните земни части
ще се съединят отново

Архипелази острови и континенти
подръпвани неугържимо
от впряг полярни мечки
и китове екваториални
един към друг ще приближават

И в този радостен Апокалипсис
единствен Бог
приел да бъде ням свидетел
умислено ще гледа от небето

Ню Йорк Франкфурт